

4. Folyóiratok

A nyugati országokban megjelenő, többnyire irodalmi jellegű, valamint történelmi és politikai érdeklődésű folyóiratok a nyolcvanas évek közepére annyira megszilárdultak és olyan állandó olvasóközönségük alakult ki, hogy mindegyik megállt a saját lábán, akár úgy, hogy előfizetői tábor, akár úgy, hogy állandó támogató vagy alkalmi mecénás biztosította a zavartalan megjelenést. A legtöbb előfizetővel az Új Látóhatár és az Irodalmi Újság rendelkezett, és ez messzemenő függetlenséget biztosított e két legolvasottabb irodalmi orgánumnak.

Magyarországra 1989-ig legális úton csak a Magyar Műhely jutott be akadálytalanul. Ám ez a kivételezettség sem nyújtott biztos határátlépést, mert előfordult, hogy a posta megtagadta továbbítását, ha a hatóságoknak nem tetsző vagy aggályosnak minősített közleményt tartalmazott. Egyébként a nyugati magyar folyóiratok ki voltak téve a szigorú és csak a nyolcvanas évek második felében némileg enyhülő kézbesítési tilalomnak amennyiben a posta elkobozta vagy ajánlott küldemények esetében a nemzetközi postai egyezményeknek a robbanóanyagokra és pornográfiára vonatkozó paragrafusára hivatkozva visszaküldte őket. Ez még 1987-88-ban is gyakran előfordult. Mégis, szép számmal jutottak be az országba nyugati magyar periodikák, miután a vámőrök nem tudtak mindent elkobozni, ami magyar és külföldi turistáknál a csomagok mélyén lapult.

A hazai érdeklődés annál nagyobb volt minél szigorúbban alkalmazták a vámrendeletek előírásait. Pomogáts Béla egy 1988-ban megjelent elemző írása szerint: "A magyar értelmiség egy része arra törekszik, hogy olvassa és ismerje ezeket a folyóiratokat, különösen azokat a közleményeket, illetve dokumentumaikat, amelyek a hazai nyilvánosság által nem kielégítően vagy egyáltalán nem feldolgozott kérdésekkel, például 1956-tal vagy a szomszédos országokban élő magyar kisebbségek jelenlegi sérelmeivel foglalkoznak. Ennek következtében meglehetősen nagy olvasói igény mutatkozik a nyugati magyar folyóirat irodalom, talán elsősorban az Új Látóhatár és a Magyar Füzetek iránt"⁵⁹ A Népszabadság többször tiltakozott mind e magyarországi olvasói igények felemlítése, mind azok kielégítésére irányuló enyhe célzások ellen. A kommunista központi pártlap politikai rendőrséggé szimatolt a nyugati magyar írásbeliség beszivárgásának valóságos vagy vélt esetei után.

a) Új Látóhatár

A Münchenben kiadott Új Látóhatár mindvégig igyekezett tartani magát ahhoz a céljához, hogy helyet ad a hazából elüldözött és elmenekült magyar írók nyomtatásra méltó műveinek, közreműködik a hontalanságot vállalt és emigrációba került magyarok önismeretének és öntudatának erősítésében, az igazság és valóság kimondására törekszik, a kommunizmus folytán eltorzult létező Magyarországgal szemben az igaz hazafiak képzeletében kialakult virtuális Magyarországot támogatja. A demokratikus hagyományok ápolása, azok képviselőinek tisztelete és a szabadság, jogegyenlőség, türelem, nyitottság, eszmei pluralizmus jegyében végzett munkája eredményesnek bizonyult, még ha akadtak is időszakok, amikor ezt némelyek, nemcsak Magyarországon, de az emigrációban is rossz néven vették.

A hazai párt- és állami hivatalok fenntartásai, fanyalgásai, színtalpak mögötti mesterkedései és nyílt támadásai célpontjainak egyike az Új Látóhatár volt, amelynek viszonylag gyér számú hazai olvasóit súlyosabb hatósági zaklatásoktól csak az mentette meg, hogy a folyóirat figyelmen kívül nem igen hagyható megbecsülést és tekintélyt élvezett irodalmi és tudományos körökben. Viszont állandóan ki volt téve a posta kézbesítési önkényeskedéseinek és a nyugati határon a vámhivatal ama rendelkezésének, hogy pornográf iratokon kívül az Új Látóhatár és más emigráns sajtótermékek is elkobzandók. Ez az állapot valamelyest csak a nyolcvanas évek második felében enyhült, abban az értelemben, hogy csökkent az említett esetek száma.

A folyóirat előnyére szolgált, hogy kiadója, Molnár József nyomdájában készült és ott kapott helyet az irodája is. Ez a kedvező helyzet azután sem változott, hogy Molnár 1983-ban eladta a nyomdáját Kerekes Jánosnak és feleségének, Máriának. 1988-tól kezdve a szedést és tördelést már számítógép végezte, K. Lengyel Zsolt közreműködésével és a Münchener Magyar Intézet helyiségében. A nyomtatás egy augsburgi nyomdában történt.

A nyugati irodalmi közvéleményben észlelhető elismerés és az olvasói visszhang a szerkesztéspolitikai helyességét és elfogadottságát igazolta. Az Új Látóhatárnak magas színvonalra való törekvése és a jó művek megbecsülése következtében a nyolcvanas évek második felében is változatlanul tekintélyes munkatársi gárdája volt,

olyan jeles írókkal és szakemberekkel büszkélkedhetett, mint Albert Pál (Sipos Gyula), András Károly, András Sándor, Ballá Bálint, Baránszky László, Bogyay Tamás, Borsody István, Cse-pelyi Rudolf, Csiky Ágnes Mária, Czigány Lóránt, Czigány Magda, Domahidy András, Domahidy Miklós, Elekes Attila, Faludy György, Ferdinandy György, Ferdinandy Mihály, Fodor István, Forrai Eszter, Gombos Gyula, Gosztonyi Péter, Gömöri György, Hajnal László Gábor, Halász Péter, Hanák Tibor, Harmat Pál, Határ Győző, Hellenbart Gyula, Horváth Elemér, Illyés Elemér, Jákli István, Kabdebó Tamás, Karátson Endre, Kemenes Géfin László, Kemény István, Kerényi Magda, Kibédi Varga Áron, Korek Valéria, K. Lengyel Zsolt, Lókkös Antal, Major-Zala Lajos, Makkai Ádám, Mirtse Ágnes, Molnár Miklós, Monoszló Dezső, Nagy Károly, Saáry Éva, Sárközi Mátyás, Schöpílin Gyula, Siklós István, Sulyok Vince, Szabados József, Szamosi József, Szenté Imre, Transz Géza, Thury Lajos, ifj. Thury Zoltán, Vitéz György, Zalán Magda, Zas Lóránt, Zsigmond Endre. Amint lehetővé vált, hazai szellemi emberek írásainak is helyet adott. Ezek közé tartozott Alexa Károly, Bíró Zoltán, Bulányi György, Csurka István, Duray Miklós, Für Lajos, Geccsenyi Lajos, Görömbei András, Kiss Gy. Csaba, Konrád György, Kunszabó Ferenc, Mészöly Miklós, Molnár Miklós (Szombathely), Orosz István, Pomogáts Béla, Radnóti Sándor, Rónai András, Somodi István, Szabó T. Ádám, Szabó Miklós, Sza-kolczay Lajos, Székely András Bertalan, Szöcs Zoltán. A szerkesztőség egész idő alatt változatlan összeállításban - Molnár József felelős kiadó, Borbándi Gyula felelős szerkesztő, Sztáray Zoltán amerikai kiadó - működött. Az utolsó két évben Balázs Zoltán kiadóhivatali titkári munkát végzett.

A szerkesztőség tagjai közül elsőként Molnár József járt látogatóként Magyarországon. 1983 tavaszán csupán 72 órát töltött Budapesten, hogy részt vegyen Illyés Gyula temetésén és letegye az Új Látóhatár koszorúját az író sírjára. Amikor 1985-ben a folyóirat elérkezett 35. évfordulójához, több helyre kapott meghívást és irodalmi estet rendezhetett Münchenben, Bécsben, Bázélban, Zürichben és Bernben. 1988 táján jött el az ideje annak, hogy a Magyarországon megindult átalakulás egyik jeleként immár a hazai nyilvánosságban is lebecsülő jelzők nélkül lehetett az Új Látóhatárt emlegetni, működésére és szerepére elismerő szavakat használni. 1988 májusában három budapesti esten emlékeztek meg a felelős kiadó és felelős szerkesztő részvételével a folyóirat negyven esztendő működéséről. Először a Széchenyi Casinóban, majd a budapesti TIT rendezésében a Kossuth Klubban (Czine Mihály, M. Kiss Sándor, Kulcsár Katalin, Mészöly Miklós, Pomogáts Béla, Szokolczay Lajos és Szeredi Pál részvételével), végül a Petőfi Irodalmi Múzeumban, ahol Mészöly Miklós méltató beszédét irodalmi és zenei műsor követte. A Püski kiadónál ugyanebben az évben jelent meg Szeredi Pál szerkesztésében egy válogatás az Új Látóhatárban közölt történelmi és politikai tárgyú írásokból. A hazai irodalmi sajtóban is mind több cikk látott napvilágot a folyóirat múltjáról és eredményeiről.

A negyvenedik évfordulóhoz közeledve az Új Látóhatár a természeti törvények következményeinek jelentkezésével szembesült. Léte – nyolc és félszáz előfizetővel és számonként átlagosan további kétszáz eladott példánnyal - anyagilag szilárd volt. Ezért fennakadás nélkül ki tudta fizetni a nyomtatási, postázási és adminisztrációs költségeket.

Mint a legtöbb emigráns kiadványt, sem szerzői, sem szerkesztői tiszteletdíj nem terhelte. Magas irodalmi és tudományos színvonalat biztosító munkatársi gárdája volt. A folyóirat mellett hűségesen kitartó olvasótáborral rendelkezett. Ebbe az előnyös helyzetbe szült bele az öregedés. A szerkesztőségnek volt egy olyan döntése, hogy ha a szerkesztők túlhaladják a hetven évet és a folyóirat lezárja 40. évfolyamát, az Új Látóhatár munkáját befejezettnek nyilvánítja. Ez 1990. elején bekövetkezett. Az utolsó számban Molnár József keserű szavakkal búcsúzott, elpanaszolván, hogy a jelenkori irodalom sok jeles alakja sem Nyugaton, sem Magyarországon nem ismerte fel és nem méltányolta kellően azt a munkát, amelyet a folyóirat mostoha viszonyok között négy évtizeden át végzett. "Mégis igazat kell adnom annak - írta -, aki úgy véli, hogy a nyugati magyar irodalom legrégebbi irodalmi folyóiratának a sorsa nem csak a kiadó és a szerkesztő ügye, hanem az egész nyugati magyarságé. De mit tehet a kiadó, ha már nem bírja a reménytelen további küzdelmet, és öreg fejjel nem tudja elviselni a reménytelenséget. Ezért úgy érzem, hogy azzal a sok száz előfizetővel szemben, akik évtizedeken át hűségesen kitartottak folyóiratunk mellett, a hűtlenség bűnébe estem, mert ennek a folyóiratnak a sorsa az ő ügyük is. Nélkülük egy évet sem tudott volna megélni, nem negyvenet. Egyedül velük szemben érzek büntudatot, a hűségesekhez lettem hűtlen." E könyv szerzője, a folyóirat felelős szerkesztője így indokolta meg az Új Látóhatár megszűnését: "Elfogyott az erőnk. Nem bírjuk tovább. A folyóiratszámok elkészítése nemcsak szellemi és idegi, hanem fizikai megerőltetés is. Mind a hárman, akikre a sok tennivaló hárul, túl vagyunk a hetvenen. A szellemi munka még csak menne, de a fizikai már nem. Lehet, a mi hibánk és mulasztásunk, hogy így történt. Talán ügyetlenségünk következménye is, hogy nem akadtak ifjú segítőtársak, pedig gondoltunk rá és kísérleteztünk, de nem sikerült. Nem tudtunk olyan fiatalokat találni, akik vállalták volna a munkát minden anyagi ellenszolgáltatás nélkül. Valószínűleg hiányzott belőlük az a megszállottság, amellyel a sors megajándékozott minket és amely nélkül valószínűleg már az első nehézségek után fel kellett volna adnunk a folyóiratért vállalt küzdelmet."⁶⁰

Miután az utolsó szám megjelenésének időpontja egybe esett a kommunizmus bukásával és Magyarország felszabadulásával, nem volt meglepő, hogy akadtak, akik feltételezték, az Új Látóhatár a megváltozott viszonyok miatt tartotta feleslegesnek további megjelenését. A folyóirat irányítói szerint a valódi ok az volt, amit búcsúzásuk alkalmából megadtak. A megszűnést az emigráns sajtó veszteségként könyvelte el. Az Új Látóhatár munkatársai, olvasói és barátai leveleikben fájlalták, hogy a folyóirat nincs többé, jóllehet szükség lett volna rá és akadt volna számára elvégzendő feladat.⁶¹ Volt, aki akkor ajánlkozott a folytatásra és a stafétabot átvételére, amikor már késő volt, hiszen a megszűnés befejezett ténynek bizonyult.⁶²

Amikor nyilvánossá vált, hogy az Új Látóhatár a 40. évfolyam lezárásával megszűnik, a nemrégiben indult *Hitel* című budapesti irodalmi folyóirat részéről Csoóri Sándor és Alexa Károly azt kérte, hogy rovatcímként használhassa az "Új Látóhatár" nevet. Ehhez a szerkesztőség hozzájárult, különös tekintettel a *Hitel* beállítottsága és szerkesztői gárdája iránti rokonszenvre. A *Hitel* ez új

rovatát a nyugati magyar irodalommal való foglalkozás helyének szánta. Az eredeti elgondolás nem valósulhatott meg, a rovatban végül is nyugati szerzők különböző témájú és műfajú írásai jelentek meg. Az Új Látóhatár több munkatársa és olvasója, de külső megfigyelők is ezt úgy fogták fel, hogy a folyóirat a Hítel szóbanforgó rovatában folytatódik. Akadt aki ezt "az Új Látóhatár budapesti mutációjá"-nak nevezte. A müncheni volt szerkesztőknek e hamis látszatért viselniük kellett a felelősséget. Kétségtelenül mulasztást követtek el, hogy budapesti barátaikkal nem tisztázták világosan a valóságos helyzetet, azt ugyanis, hogy az Új Látóhatár csak nevét adta egy rovatnak, tehát az semmiképpen nem tekinthető a Münchenben megszűnt folyóirat budapesti folytatásának. Ez a rovatcím hamarosan el is tűnt a Hítel számaiból.

b) Katolikus Szemle

Az Új Látóhatárnál egy évvel idősebb volt a Katolikus Szemle, amely a Külföldi Magyar Katolikus Akció támogatásával jelent meg Rómában. Jellege következtében sokat foglalkozott a katolikus teológia és a hitélet kérdéseivel, különös figyelemben részesítve az ökumenikus törekvéseket, valamint a magyarországi egyházpolitikai helyzet, a katolikus egyház és a kommunista állam közötti viszony alakulását. Ezen kívül gazdag volt irodalomtörténeti és kritikai anyaga, jelentős az újabb kori magyar történelem iránti érdeklődése.

A szerkesztést 1959-től kezdve megszakítás nélkül Békés Gellért végezte. Az ő teológiai szaktudásának, irodalmi tájékozottságának, sokoldalú alkotói képességének és szerkesztői erényeinek volt tulajdonítható, hogy a Katolikus Szemle évtizedeken át a vallási türelem és nyitottság, az ökumenikus szemlélet, a tudományos és irodalmi igényesség jegyében működött, és a legjobb nyugati magyar folyóiratok egyike volt. A szerkesztésben főleg Horváth Árpád, Kovács K. Zoltán és Vásárhelyi Vera volt segítségére. Az 1985-öt követő években leggyakoribb és legismertebb munkatársai közé tartozott a nevezettekén kívül: András Imre, Bogyay Tamás, Eáj Attila, Farkasfalvy Dénes, Feketekúty László, Gáspár Ödön, Gosztonyi Péter, Hanák Tibor, Illyés Elemér, Jákli István, Kabdebó Tamás, Lökkös Antal, Mihályi Géza, Román J. István, Rónai Zoltán, Skultéty Csaba, Szabó Ferenc, Szamosi József, T. Szőnyi Zsuzsa, Vajay Szabolcs, Varga József, Vass György, Vida István. Nagy számban közölt magyarországi szerzőktől származó írásokat is, elsősorban teológiai és más vallási témákról.

A hazai hatóságok ugyanolyan hátrányos megkülönböztetésben részesítették, mint a legtöbb emigráns folyóiratot, de a vele foglalkozó bírálatok mintha enyhébbek lettek volna, mint a másokkal szemben használt hang. Ez feltehetően annak volt tulajdonítható, hogy a budapesti párt és kormányzat érdekelt volt az Egyházzal és a Vatikánnal való kapcsolatok javulásában, óvakodott tehát összeütközésbe kerülni a katolikus hierarchiával.

A folyóirat figyelemmel kísérte a hazai ellenzéki áramlatokat és reformtörekvéseket. Amint megnyílt a lehetősége, igyekezett számait mind nagyobb mennyiségben Magyarországra is elküldeni. Békés Gellért 1989 adventjén keltezett és az olvasóknak szóló levelében közölte, hogy a magyarországi "földindulással" foglalkozó kettős szám - különkiadásban - kétezer példányban jutott el a hazai érdeklődőkhöz.

A nyugati előfizetőket arra kérte, hogy mivel a Katolikus Szemle magyarországi "terjesztésének ma már nincs akadálya", fizessenek elő - kedvezményes áron - hazai rokonaiknak, barátaiknak, ismerőseiknek.

Az 1990-es szabad választások és a demokratikus kormány hivatalba lépése után a Katolikus Szemlének is el kellett döntenie, milyen választ ad a "hogyan tovább?" kérdésre. A döntés az lett, hogy a folyóirat régi formájában 1991 végén megszűnt. Nevét megtartva Rómából áttelepedett Magyarországra. A Pannonhalma bencés kolostorába visszatért Békés Gellért irányításával negyedévi folyóirattól évenként kétszer megjelenő tanulmánykötetek sorozatává alakult át, kettős számokként a Katolikus Szemle évfolyam megjelölését folytatva. E kötetek főleg a Pax Romana-kongresszusok anyagát teszik nyomtatott formában hozzáférhetővé.

c) Irodalmi Újság

Amilyen mértékben a Katolikus Szemle működése és sikere összefonódott Békés Gellért nevével, olyan mértékben fűződött Méray Tibor személyéhez mindaz, amivel léte utolsó majd három évtizedében az Irodalmi Újság a nyugati magyar írásbeliség eredményeihez hozzájárult. A hagyományos hetilap formátumát mindvégig megtartó párizsi negyedévi folyóirat Méray személyében 1962-ben olyan szerkesztőt kapott, akinek megvolt a képessége ahhoz, hogy felfogását, nézeteit, véleményeit véka alá nem rejtve mégis annyira nyitott orgánumot alkosson, hogy abban más múltú, szemléletű és törekvésű munkatársak sem érezhették idegennek magukat.

Az irodalmi folyóiratok közül a magyarországi politikai fejleményeket Méray lapja kísérte a legnagyobb figyelemmel. Míg a szépirodalmon kívül az Új Látóhatárnak a magyar történelem és irodalomtörténet, a Katolikus Szemlének a teológia és a hitélet volt a fő érdeklődési köre, az Irodalmi Újság mindenekelőtt a hazai eseményekkel, azok kritikai elemzésével foglalkozott. Publicisztikai feldolgozásuk nagyrészt Méray feladata és érdeme volt. A hetilap jelleg tette lehetővé, hogy a másik két említett folyóirattól eltérően bő teret tudott adni rövid kommentároknak, széljegyzeteknek, riportoknak, kritikai észrevételeknek.

Az 1985 és 1989 közötti esztendőök gyakori és ismert szerzői közé tartozott Aczél Tamás, Albert Pál (Sipos Gyula), András Sándor, Csicsery-Rónay István, Csiky Ágnes Mária, Faludy György, Fejtő Ferenc, Fodor István, Gosztonyi Péter, Gömöri György, Haas György, Halász Péter, Hanák Tibor, Harmat Pál, Illyés Elemér, Kabdebó Tamás, Karátson Endre, Kasza László (Levente), Kemény István, Kende Péter, Kerényi Magda, Korek Valéria, Krassó György, Landy Dezső, Lipták Béla, Mikes György, Molnár Miklós, Nagy Csaba, Saáry Éva, Sárközi Mátyás, Schöpflin György, Schöpflin Gyula, Sozán Mihály, Szász Béla, Sztáray Zoltán, Tardos Tibor, Thinsz Géza, Zalán Magda. A kiadói teendőket 1986-ban Nagy Ernő vette át. A nyolcvanas évek elejétől az ő Giromagny-i nyomdájában állították elő a lapot és annak Magyarországra való eljuttatására szánt vékony papírra nyomott kicsinyített példányait. Ugyancsak Giromagnyban készültek az Irodalmi Újság által kiadott könyvek.

A folyóiratot érdeklő politikai kérdések között voltak a Magyarországon uralkodó párt belső problémái, az ötvenhatos hagyományok, a magyar kisebbségek sérelmei és a demokratikus ellenzék ténykedései. Ismertette a szamizdat kiadványokat, a lengyelországi eseményeket, a bős-nagymarosi vízlépcső elleni tiltakozásokat és 1988 nyarán mindenki másnál bővebben, alaposabban Nagy Imre és társai párizsi emlékműve felavatásának részleteit. Igen gazdag volt dokumentum-, kritikai és hírrovata, majd minden jelentős vagy érdekes könyvújdonságról, valamint eseményről beszámolt.

Az Irodalmi Újság a nyugati magyar folyóiratok közül talán leginkább ki volt téve a párt- és kormányhivatalok támadásainak. Ennek magyarázata az lehetett, hogy egyfelől sokat foglalkozott időszerű politikával, érintette a rendszer legérzékenyebb pontjait, meggyőzően pellengérezte ki ellentmondásait és vétkeit, másfelől több munkatársa hajdan marxista és kommunista volt, akiknek pálfordulása a budapesti hatalmasságok szemében árulásnak minősült. Az eretnek a kommunisták táborában is mindig gyűlöltebb, mint aki sohasem volt hívó.

1989 nyarán az Irodalmi Újság utánnomásban már Magyarországon is megjelent. Párizsban szerkesztett és Budapesten nyomott két számát a fővárosban árusították. Röviddel utána, a kommunizmus végső Összeomlása, a magyar köztársaság kikiáltása és a szabad választások meghirdetése után az Irodalmi Újság úgy érezte, hogy feladatát elvégezte. Az 1989. november 23-án megjelent utolsó számának élén "A harcunkat megharcoltuk" címmel Méray Tibor - abból kiindulva, hogy a demokrácia győzedelmeskedett, de a helyzet nem visszafordíthatatlan - bejelentette: "Éppen ezért - a honi és a nemzetközi viszonyok bizonytalansága miatt - az Irodalmi Újság nem szűnik meg, hanem - a francia sajtótörvény adta lehetőséggel élve *csupán* felfüggeszti időszakos megjelenését... Tudjuk, hogy a hazai nehézségekkel nem Párizsban, mégcsak nem is Párizsból érkező tanácsokat követve, hanem otthon kell megbirkózni. Ezért függesztjük fel lapunk megjelenését. De mert a jövő kiszámíthatatlan, fenntartjuk magunknak a jogot, hogy ha a felhők akár a világban, akár Magyarország fölött sűrűsödni kezdenek, akkor különszámokkal, vagy újbóli rendszeres megjelenéssel ismét megszólaljon az a hang, amely a magyar függetlenség, a nyugati típusú demokrácia és a szociális igazság hangja volt és marad. Adja az Ég, hogy ne kerüljön erre sor!" Méray végezetül megállapította, hogy: "Mi úgy hisszük, úgy érezzük, hogy annyit elmondhatunk magunkról, lapunkról, olvasóinkról, pártfogó barátainkról, hogy számos fogyatékoságunk korlátozta szerény erőnkéből telhetően a harcunkat mi is megharcoltuk."⁶³

Az Irodalmi Újság megjelenésének felfüggesztése véglegesnek tűnik, hiszen az azóta eltelt hat esztendő azt látszott igazolni, hogy a honi és nemzetközi viszonyok bizonytalansága a szovjet csapatok kivonulásával és a függetlenség kivívásával megszűnt, a demokrácia győzelme legalább is belátható időn belül visszafordíthatatlan.

d) Magyar Műhely

A nyugati magyar folyóirat irodalom központjának Párizs volt tekinthető, legalábbis a hatvanas évektől kezdődően. Az Irodalmi Újságon kívül a francia fővárosban jelent meg 1962-től a Magyar Műhely és 1978-tól a Magyar Füzetek is. (Az Ahogy lehet 1965-ben elköltözött Párizsból.)

A Magyar Műhelynek a nyolcvanas évek közepéig kialakult a végleges arculata, szerkesztési politikája, helye a magyar irodalomban, szerepe az avantgárdé nyugati istápolásában és a hazai serkentésében, kapcsolatai egyéb magyar és nem-magyar intézményekkel. A folyóirat, amelynek váltakozó időközökben évente átlag három száma jelent meg, harmincadik évfordulójára, 1992-re elérkezett a 83. számhoz. (1992-ben négy, 1993-ban két, 1994-ben három száma jelent meg.) A szerkesztést 1989-ig hárman végezték: Párizsban Nagy Pál és Papp Tibor, Bécsben Bujdosó Alpár. A munkakörökben és felelőségekben nyilván pontosan megállapodtak és ahhoz tartották magukat, így a Magyar Műhely méltán lehet büszke rá, hogy belső válságok sohasem emésztették. A szerkesztőség nemcsak a művészi egyöntetűség, de a szervezeti egység képét mutatta. Szerzői is hűségesek maradtak hozzá. Közéjük tartozott a nyugatiak részéről Albert Pál (Sipos Gyula), András Sándor, Bakucz József, Baránszky László, Határ Győző, Horváth Elemér, Karátson Endre, Kemenes Géfin László, Kibédi Varga Áron, Thinsz Géza, Tűz Tamás. Érzékeny veszteség volt egy korábbi rendszeres munkatárs, Dedinszky Erika kiesése. 1985-ben történt utcai baleset következtében abba kellett hagynia írói tevékenységét.

Elérkezvén a nyolcvanas évek közepéhez, a folyóirat szerzői között a nyugatiakkal szemben többségbe kerültek a Kárpát-medencében élő - főleg fiatal - kísérletezők. Szaporodtak a műfajok és újító irányzatok. Az elméleti írásokban - a folyóiratszámok kínálta példatárral - mind gyakrabban jelentek meg az olyan fogalmak mint konkrét, tipográfiai, fonetikus, vizuális költészet, multimédia, happening, performance és hasonlók, amelyek létjogosultságát botorság lett volna tagadni, mégha csak kevesek irodalmi igényét és érdeklődését elégítették is ki. Jóllehet a *d'atelier* című francia nyelvű testvérlap csak 1972 és 1977 között jelent meg, a Magyar Műhely két párizsi szerkesztője, Nagy Pál és Papp Tibor továbbra is publikált franciául és szerepet játszott a francia avantgárdé mozgalomban. A magyar könyvkiadás nem szakadt meg, kisebb-nagyobb időközökben napvilágot láttak a M. M. fekete kötésű karcsú kötetei. Erről bővebben a könyvkiadást tárgyaló fejezetben lesz szó.

A Magyar Műhely működésének fontos vonása volt a magyarországi és szomszédos országok belső kísérletező irányzatokkal való együttműködés. A folyóirat közlési alkalmat kínált ottani alkotóknak, különösen azoknak, akik helyi irodalompolitikái tilalmak folytán kellő publikálási lehetőségekhez nem jutottak. A nyugati megjelenés némi védelmet nyújtott a hazai hivatalok és irodalmi sajtóorgánomok kirekesztő szándékaival szemben. E tekintetben a Magyar Műhely jótékony szerepet játszott, még ha némely gesztusai nem találkoztak is az emigráns irodalmi közvélemény osztatlan helyeslésével. Az eredmény azonban igazolni látszott a folyóirat taktikai lépéseit, hiszen ezek

révén hozzájárulhatott ahhoz, hogy a diktatúra bukásakor és az alkotói szabadság visszatérésekor a jelenkori magyar irodalom egy jelentős avantgárdé csoportja a nyilvánosság elé léphetett. A hazai befogadás kivívásában maradandó érdemei voltak Béládi Miklósnak. Noha irodalomszemlélete és személyes rokonszenvei más irányba mutattak, Béládi értékmegőrző törekvéseivel támogatta mind a Magyar Műhely szándékait, mind a hazai kísérletező irodalom fiatal gárdájának jelentkezését.

A Magyar Műhely szerkesztői és munkatársai - különösen Nagy Pál - érdemei közé sorolható, hogy hazai kapcsolataikat nem fejbőlintó Jánosokként építették ki. Véleményüknek kendőzetlenül hangot adtak Magyarországon is, nemcsak amikor az avantgárdé irodalom létjogosultságát védték - bár néha a kizárólagosság igényével és mások lebecsülésével -, hanem politikai ügyekben is, például az Anyanyelvi Konferencia találkozóján.

A párizsi folyóirat a munkatársai és barátai közötti személyes érintkezés és eszmecsere ápolására 1967-től évi összejöveteleket rendezett. Ezek 1972-től intézményessé váltak; színhelyük felváltva a Párizs melletti Marly-le-Roi és a Bécs melletti Hadersdorf volt. Minden - néhány napos - összejövetel előadásai és vitái más és más témát érintettek. Magyarországról is jelentek meg vendégek, némelyek hivatalos megbízatással és képviselőként. Magyarországon 1985. augusztus 1. és 4. között rendeztek először Magyar Műhely tanácskozást, mégpedig Schöffner Miklós szobrászművész meghívására Kalocsán. E tanácskozásnak két tárgyköre volt: a vizualitás az irodalomban és a művészetekben fellelhető posztmodern gondolatok. Az 1987 június végén Hadersdorfban a folyóirat 25. évfordulóját ünneplő találkozón a hazai avantgárdé mozgalom jelenlévő képviselői - Petőcz András, Székely Ákos, Szkárósi Endre - annak reményét keltették, hogy a Párizsban elkezdődött munka hamarosan Magyarországon is folytatódhatik.

Ha 1987-ben még nem is volt előrelátható, hogyan és milyen formában történjék ez, 1989-ben már a megvalósulás stádiumába lépett. A Magyar Műhely augusztusban Budapesten hivatalosan bejegyzett folyóirat lett. Ez Papp Tibor szerint ünnepi eseménynek számított, de ugyanakkor egy folyamat része volt. "Mi ugyanis - mondta egy interjúban - magyar irodalmat csináltunk, akkor is, nézetünk szerint, amikor politikailag és irodalmilag idegen környezetbe, más fertályára kerültünk a világnak, de sohasem élt bennünk az a tudat, hogy mi külföldnek és külföldön dolgozunk. Mindig az járt az eszünkben, hogy a magyar irodalom bárhol alakul, az ugyanolyan magyar irodalom, mint az itthon születő. Tehát a mostani 'változás' ugyan történelmi határkönek látszik a folyóirat életében, de az eddigi és az eljövendő munkánk szerint azt hiszem nem nevezhető mégsem határpontnak."⁶⁴

A szerkesztőség körlevélben közölte barátaival és olvasóival, hogy a folyóirat 1990 elejétől Budapesten jelenik meg, az "eredményesebb munka" érdekében budapesti szerkesztőség létesült, de a külföldi szerkesztők ezután is külföldön folytatják tevékenységüket. A 75. számától kezdve Magyarországon megjelenő Magyar Műhely addigi külföldi szerkesztői mellé két magyarországi - Petőcz András és Székely Ákos - társult, ezenkívül öttagú szerkesztőbizottság alakult, amelynek elnöke Ágoston Vilmos, tagjai pedig Fráter Zoltán, Hegyi Lóránd, Juhász R. József (Érsekújvár) és Szombathy Bálint (Újvidék) lettek.

A Magyar Műhely Munkaközössége és a Magyar Műhely Baráti Kör. által kiadott "irodalmi, művészeti és kritikai folyóirat" impresszumában három - párizsi, bécsi és budapesti - megjelenési helyet tüntetett fel. Budapesten nyomták. 1992-től nyolc felelős szerkesztő jegyezte. Ezek voltak: Bujdosó Alpár, Hegyi Lóránd, Juhász R. József, Nagy Pál, Papp Tibor, Székely Ákos, Szombathy Bálint és Tóth Gábor. Az utóbbi 1993-ban kivált. 1995-ben már 12 szerkesztő nevét sorolta fel az impresszum. A korábbiakhoz Kárpáti Zsolt, Kovács Zsolt, L. Simon László, Somogyi Gyula és Sörös Zsolt társult.

Az évi találkozók folytatódtak. 1993 augusztusában, 1994 és 1995 júliusában egyaránt Keszthely volt az értekezlet színhelye. 1993-ban az avantgarde-ról, 1994-ben a hangköltészetéről, 1995-ben a vizuális költészetéről tanácskoztak.

A Magyar Műhely az elmúlt évtizedben is kiadta az általa alapított és 1972-ben először kiosztott Kassák-díjat. Ennek jutalmazottjai voltak: 1985: Megyik János; 1986: Székely Endre; 1987: Petőcz András; 1988: Maurer Dóra; 1989: Szombathy Bálint; 1990: Cselényi László; 1991: Ladik Katalin; 1992: Molnár Katalin; 1993: Juhász R. József; 1994: Kelényi Béla.

A folyóirat szerkesztői és szerzői 1990-től gyakran szerepeltek mind a fővárosban, mind vidéken szerzői esteken, irodalmi műsorokban és egyenként vagy többen közösen kiállították műveiket. Az avantgárdé és benne a Magyar Műhely láthatóan megtalálta helyét a jelenkori magyar irodalmi életben, mégha némelyek ezt keveslik is és a szembeszökőbb jelenlétet tartanak méltányosnak.

e) Arkánium

Az irodalmi modernizmusnál helyénvalónak tűnik megemlíteni az Arkánium nevű rendszertelenül megjelenő folyóiratot, amelyet a kísérletező irodalom támogatásának jegyében észak-amerikai magyar költők egy csoportja indított 1981 júniusában Washingtonban. Az avantgárdé törekvésekben nem oly radikális, mint a Magyar Műhely. Ennél jóval megértőbb a hagyományos formákat és alkotói módszereket követő szerzőkkel szemben. Az alapító szerkesztők és kiadók a következők voltak: András Sándor, Bakucz József, Kemenes Géfin László és Vitéz György. Az első kettő az Egyesült Államokban, a két utóbbi Kanadában lakott. Kemenes Géfin az 5. szám után kivált az együttesből. Bakucz 1990-ben meghalt. Főmunkatársként Baránszky László jegyezte a lapot. 1991-ben szerkesztővé lépett elő. A folyóiratot az 5. számtól kezdődően a montreali Corvin Kiadó jelentette meg. Főbb szerzői közé tartozott a nevezettekén kívül Báli Brigitta, Bebek János, Czigány Lóránt, Határ Győző, Horváth Elemér, Mezei Árpád, Szanyi János. Több magyarországi írótól is közölt lírai és prózai műveket.

A magyarországi fordulat eredményeként az Arkánium megszüntette nyugati megjelenését és hazatért 1991-ben a pécsi Jelenkor Kiadó vállalta kiadását. Szerkesztőként megmaradt András Sándor és Baránszky László.

Az 1991 júniusában kiadott 8. számban a szerkesztők az addigi időnkénti megjelenés helyett félévenkénti megjelenést ígértek. A Magyarországra történt részleges hazatérést így magyarázták: "Kérdezik tőlünk, mi szükség van (még) Arkániumra. Hiszen eljött a szabadság, megszülte a rendet, honi avantgárd

kiadványnak se szeri se száma, de különben sem kell már citromlével titokzatos jeleket írni, kormos üvegen át *homályosan* láttatni, rébuszokban beszélni. Haza, haza, haza már, szól a hívogató, ezúttal nem csalfa csalogató - invitáció és szabadjegy a zágoni gyorsra. Mi azonban saját költségünkön menettérti jegyet váltunk. Hiszen igaz, politika ebrudalt ki a hazából, (amiképp politika fogad vissza), de az Arkánumot elsősorban nem politikai dac, emigráns posztóra, kávéházi unalom, vagy a gittet rágni kell kényszere hívta életre. Alapítóik irodalmi élménye, a másfajta közeg és közösség, a sokat hánytorgatott-emlegetett pluralizmus adták meg kezdősebességét. Tán akkor is lett volna Arkánum, ha szerkesztőik turistaként találkoznak egy párizsi bisztróban vagy New York-i bárban. Valami történt irt velünk, s ez a valami továbbra is történik, bennünk és kívülünk is. Másképp áll kezünkre a toll, írógép, számítógép. S ez a *másképp* nekünk immár természetes. Erről a folyamatról szeretnénk továbbra is számot adni, most már remélhetőleg nagyobb olvasótábor előtt.⁶⁵ A folyóirat jelenleg 12. számánál tart.

■ f) Magyar Füzetek

Az Új Látóhatárhoz és az Irodalmi Újsághoz hasonlóan teljes mértékben befejezte munkáját a párizsi Magyar Füzetek, amelyek kiadását 1978 nyarán indította el Kende Péter. Fő törekvését és célját abban látta, hogy kritikával kísérje a hazai politika alakulását és megjelenési lehetőséget nyújtson olyan elemző, értékelő és kommentáló írásoknak, amelyek Magyarországon tárgyük vagy szerzőjük személye miatt nem jelenhettek meg. A hazai szamizdat irodalom több jelentős terméke a Magyar Füzetek révén vált Nyugaton ismertté. Kende szervezői tehetségének tulajdoníthatóan ezek az írások zavartalanul jutottak a francia fővárosba és nyomtatásban a nyugati magyar olvasóközönséghez. A rendszertelenül megjelenő számok mindig más és más témakört tárgyaltak. 1985 októberében a 16. szám "Babér és tövis" címmel három témát ölelt fel: Egy választás Magyarországon, A jaltai dilemma, Szocializmus és egyenlőség. Egy évvel később a 17. szám "Harminc éve" címmel az ötvenhatos forradalmat idézte fel, emlékeztetve a hatvannyolcas csehszlovákiai és a nyolcvanas évek lengyelországi eseményeire is. A 18. szám témája, 1987 októberében, "Válság és reform" volt, a 19-20. számé pedig, 1988 szeptemberében, "Új Magyarország felé?" Az anyag többségét hazai dokumentumok tették ki és az eredeti írások zöme is hazai szerzőktől származott. A nyugatiak részéről főleg a szerkesztő és a szerkesztői munkaközösség tagjai szerepeltek mint szerzők. Rajtuk kívül csak kevés nyugati munkatárs publikált a Füzetekben. A szerkesztőséghez eljutott terjedelmesebb dolgozatok könyv formában jelentek meg. A könyvkiadói programról másutt lesz szó.

A Magyar Füzeteket mindvégig Kende Péter szerkesztette és adta ki. Segítségére volt egy szerkesztői munkaközösség. Ennek tagjai 1985-ben a szerkesztőn kívül Borsody István, Fejtő Ferenc, Kemény István, Király Béla, Schöpflin György, Varga Iván voltak. 1988-tól egy Tanácsadó Testület támogatta a szerkesztőt. Ez Borsody Istvánból, Fejtő Ferencből, Kis Jánosból, Molnár Miklósból, Schöpflin Györgyből és Varga Ivánból állt. 1985-ben Kemény István neve mint főmunkatárs bekerült az impresszumba, később rajta kívül a párizsi Faragó Béla, valamint a budapesti Bence György és Tamás Gáspár Miklós is főmunkatárs lett.

1988 szeptemberében, a tizedik évfordulón, a 19-20. szám elején "Az olvasóhoz!" című írásában a szerkesztő még úgy vélte, hogy: "Az óvatosság azt követeli, hogy ne tegyünk ígéretet a következő évtizedre, - még szűkebb 'hatáskörünkön' belül sem. De annyi bizonyos, hogy az új magyar szellemi felszabadulás még csak a kezdetén tart. Tehát folytatni kell, addig is, amíg egy új, jobb, szerencsésebb nemzedék át nem veszi a stafétabotot..." Ahol ez megjelent, az utolsó szám lett, mert az események gyorsabban peregtek, mint előrelátható volt. 1989-ben Méray Tiborhoz hasonlóan Kende Péter is úgy ítélte meg a helyzetet, hogy a folyóirat elvégezte azt a feladatot, amelynek ellátására vállalkozott. További külföldi megjelenése tehát szükségtelenné vált, Magyarországon számos új folyóirat indult, nem maradt más választás, mint a Magyar Füzetek megszüntetése.

g) Szivárvány

Jelentős emigráns orgánumok megszűnése és teljes vagy részleges hazatelepülése után úgy látszott, hogy az irodalmi folyóiratok közül a legfiatalabb, a chicagói Szivárvány lesz az, amely a többieket is pótolva, legfőbb fórumává válik a nyugati magyar irodalomnak. Az 1980-ban indult Szivárványt először Mózsi Ferenc és Kontra György, majd Mózsi és Horváth Elemér, a 12. számtól kezdődően pedig Mózsi Ferenc egyedül szerkesztette. Belső munkatársai közé tartozott Csalog Zsolt, Faludy György, Ferdinandy György, Györgyey Klára, Határ Győző, Horváth Elemér, Kaslik Péter, K. Lengyel Zsolt, Makkai Ádám, Máté Imre, Szathmáry Lajos. Gyakoribb és ismertebb szerzői voltak a többi között, az imént említetteken kívül: Báli Brigitta, Baránszky László, Bebek János, Benedek Gábor, Császár László, Csepelyi Rudolf, Csiky Ágnes Mária, Czigány Lóránt, Domahidy András, Dreisziger Nándor, Elekes Attila, Endrődy László, Fekete G. István, Ferdinandy Mihály, Forrai Eszter, Gosztonyi Péter, Gömöri György, Györgyey Ferenc Aladár, Haas György, Hajnal László Gábor, Hanák Tibor, Kabdebó Tamás, Kannás Alajos, Király Béla, Kolumbán Miklós, Korek Valéria, Kutasi Kovács Lajos, Landy Dezső, Lökkös Antal, Ludvig Nándor, Major-Zala Lajos, Mirtse Ágnes, Monoszló Dezső, Nagy Károly, Saáry Éva, Sárközi Mátyás, Simándi Ágnes, Sulyok Vince, Thinsz Géza, Tűz Tamás, Vatai László, Vitéz György, Zas Lóránd, valamint e könyv írója. Évenként fokozódó mértékben szaporodtak a hazai és a szomszédos országokban élő szerzők. Jelentős volt a chicagói folyóirat könyvkiadása, amiről később még szó lesz.

Á remény, hogy marad Nyugaton a Szivárvány révén legalább egy nagyigényű magyar irodalmi folyóirat, meghiúsult. A helyzet úgy alakult, hogy 1992-ben a Szivárvány is - habár csak részben - hazaköltözött. Szerkesztője, Mózsi Ferenc ugyan továbbra is Chicagóban él, de a szerkesztés nagyrészt két jeles és gyakorlott hazai szerkesztővel, Zalán Tiborral és Jankovics Józseffel Budapesten történik, ott nyomtatják és küldik szerte a vüágban élő olvasóknak. A szerzők többsége immár magyarországi vagy szomszédos országbeli. Megszűnt a belső munkatársi megjelölés, az impresszumba mint "munkatársak" a következők kerültek: Csalog Zsolt (később kivált), Faludy György, Györgyey Klára, Határ Győző, Horváth Elemér, Kaslik Péter, Makkai Ádám, Szathmáry Lajos.

Mind Mózsi, mind a budapesti szerkesztők őszinte törekvése, hogy a folyóirat ne váljék a nagyszámú hazai irodalmi orgánumok egyikévé, hanem tartsa meg sajátos külföldi hangvételt és nyugati jellegét. Kérdés, hogy minden erre irányuló szándék ellenére, megvalósítható-e ez a cél. Tudja-e magát a Szivárvány a hely és környezet hatásától annyira mentesíteni, hogy más legyen, mint a többi hazai folyóirat? A magyarországi kiadvánnyá válás alapján véve nem hiba vagy veszteség, hiszen megmaradt magas színvonala, sőt külseje tetszetősebbé és negyedévi megjelenése rendszeressé vált. Fenyeget azonban a veszély, hogy megtartva ugyan régi értékeit, elveszti eredeti színét és némely régi erényét. Az eset hasonló ahhoz, ami akkor következne be, ha például a vidéki folyóiratok mind felköltöznenek a fővárosba. A folyóiratnak az 1993/1. (39.) számtól kezdve M-Szivárvány a neve.

Mózsi Ferencet valószínűleg a Magyar Műhely példája győzhette meg arról, hogy nem lebecsülendő nyereséggel járhat a munkatársak és a barátok, olvasók legalább évenként egyszeri találkozója. Elindította a nyári két-három napos összejöveteleket, a "Szivárvány-találkozó"-kat. Ezeknek állandó színhelyük van, a Budapest közelében fekvő Csobánka. Az elsőt, 1990-ben a folyóirat alapításának tizedik évfordulóját és a hazatelepült nyolcvan esztendő Faludy Györgyöt ünnepelték. A résztvevők között volt Duray Miklós, Kányádi Sándor, Sárközi Mátyás. 1991-ben az Ausztriában dolgozó Harmat Pál elmegyógyász és író Csáth Géza munkásságát elemezte, Gömöri György pedig Határ Győző és a lengyel Witold Gombrowicz drámáit hasonlította össze. 1992 augusztus végén a Kanadában élt és elhunyt Fáy Ferenc költészete volt a téma. A Szivárvány-találkozó résztvevői 1993-ban Tűz Tamás, 1994-ben Márai Sándor írói életművével foglalkoztak. 1995 nyárvégén Bartók Béláról és művészetéről hangzottak el előadások, majd magyarországi folyóiratok - a kecskeméti Forrás, a tatabányai Új Forrás és a debreceni Alföld - mutatkoztak be, a "mindenki felolvasóestjén" pedig a jelenlévő írók-költők adtak elő műveikből.

h) Itt-Ott

Folyóiratként megjelenő, eredeti irodalmat is közlő, kiadási helyén kívül másutt is többek által olvasott orgánumként 1990 után megmaradt az Egyesült Államokban az Itt-Ott, amelyet a Magyar Baráti Közösség (MBK) ad ki.

Az Itt-Ott nagyrészt az MBK konferenciáinak anyagából válogatott. Nyomatásban örökítette meg a legjelentősebb - főleg magyarországi és kisebbségi írók, tudósok, közéleti férfiak által tartott - előadásokat. A nyolcvanas évek második felében több hazai szerzőtől származó olyan írásnak adott helyet, amely Magyarországon nem jelenhetett meg. Figyelemmel kísérte a folyóirat a szomszédos országok magyar nemzetiségű lakóinak sérelmeit, közölte ezek dokumentumait és elemzéseit, valamint Lipták Bélának a bős-nagymarosi erőmű építésével foglalkozó cikkeit. Különös érdeklődéssel fordult az Amerikában született fiatalok sorsa és problémái felé, gyakran közölve erről szóló írásokat. Az Itt-Ott szerkesztője Éltető J. Lajos, a szerkesztőség az ő lakhelyén működik. Különböző városokban szedik és nyomtatják. Évente

négyszer jelenik meg. Ismertebb és gyakoribb szerzői közé tartozott a már említetteken kívül Ludányi András, Cseh Tibor, Nagy Károly, Nyeste Zoltán, Hámos László, Horváth Elemér, Mózsi Ferenc, Kolumbán Miklós, Komjáthy Aladár, Somogyi Balázs, Papp László, Lóte Lajos, Magyar Barna.

Az 1989-90-es magyarországi fordulat legfeljebb a témaválasztásban érintette a folyóiratot, de sem szerkesztési elveiben és gyakorlatában, sem kapcsolatrendszerében nem érezte a változtatás szükségét. Az MBK-hez hasonlóan imponáló egységben és kitűzött céljai tudatában élte át a demokrácia hazai győzelmének időszakát. Jóllehet, mint minden közösségben, az Ítt-Ott munkatársai körében is megoszlottak a vélemények, ezt azonban kölcsönös türelemmel viselték el és nem engedték, hogy vállalt feladataik elvégzésében bármilyen nézeteltérés megzavarja őket.

5. Hírlapok és rádiók

A nyugati magyarok gondolkodásának és a közvéleménynek az alakulásában fontos szerepet játszottak az újságok, amelyek terjedelmüket és megjelenésük gyakoriságát tekintve az egyesületi közlönyöktől a kontinentális lapokig, az alkalmi kiadványoktól a rendszeresen, sűrűn megjelenő orgánumokig terjedtek. Számukról nincsenek pontos statisztikák, de becslések szerint 1986-ban kb. 250 különböző magyar emigráns sajtótermék látott napvilágot. A svédországi Polgáry Sándor felmérése szerint 143 Észak-Amerikában, 70 Európában, 22 Dél-Amerikában, 17 Ausztráliában, 2 pedig Afrikában jelent meg. Majd a fele (46 %) két hónapnál ritkább megjelenésű volt, 38 % havonként-kéthavonként, 14 % pedig hetente jutott el az olvasóhoz.⁶⁶ Európában a magyar újságok legtöbbször havonta jelentek meg. Észak-Amerikában és Ausztráliában viszont sok hírlap hetenként látott napvilágot. Ez a mai helyzetre is jellemző. Miután a hírlapok helyi igényeket elégítenek ki és a Nyugaton élő magyarok közötti kommunikáció fő eszközei, jóval tartósabb a megjelenési idejük, mint a folyóiratoké. Nem szűntek meg a kilencvenes évek elején sem politikai, sem más okból.

A Nyugaton élő magyar újságírók az 1945 utáni emigráció első évtizedeiben több szakmai szervezetben tömörültek. Ezzel egyidőben azonban sokan tagjai voltak a lakóhelyük szerint illetékes újságíró szövetségeknek is. Míg az előzőekben inkább magyar közösségi tudatuk vitte őket, az utóbbiaktól hivatási érdekeik védelmét remélték. A magyar újságíró egyesületek többsége az idők folyamán feloszlott vagy abbahagyta tevékenységét. Csak az Egyesült Államokban működő Szabad Magyar Újságírók Szövetsége maradt fenn. Róla már említés történt az amerikai magyar kolóniáról szóló részben.

A magyar újságírók közül többen magas pozícióba kerültek nagy nyugati lapoknál, sajtóügynökségeken és az elektronikus médiumoknál. Némelyek még ma is dolgoznak és nemzetközi hírnévnek örvendenek. Ilyen például Ausztriában Lendvai Pál és Martos Péter, Svájcban Oplatka András, Németországban Hefty György Pál és Pozsgai József, Franciaországban Farkas Gábor, Fejtő Ferenc, Ferenczi Tamás és Schreiber Tamás, Amerikában Fercsey János. Jelentős szerepet játszik az európai sajtópiacon Ferenczy József, egy tekintélyes németországi sajtóügynökség tulajdonosa.

Az ország felszabadulását követően nyugati magyar újságírók - az írókhoz hasonlóan - felvételüket kérhetnék a hazai újságírói szervezetekbe. Erre azonban kevés a példa, feltehetően azért, mert nem igen mutatkozott igény a Nyugaton élő újságírók bekapcsolására. Egyetlen szervezetben észrevehető a jelenlétük. Ez a Magyar Katolikus Újságírók Szövetsége. Ennek vezetőségében kezdettől fogva szerepet kapott a müncheni Boór János. Az 1994. március 5-i közgyűlésen Szennay András ny. bencés főapát helyébe őt választották meg a Szövetség elnökévé.

E fejezetben őt lapról lesz szó. Ezek vagy az egész nyugati magyar olvasóközönségnek szólnak - mint a *Nemzetőr* és a *Nyugati Magyarság* - vagy pedig országos lapokként jelennek meg - mint a *Bécsi Napló*, az ausztráliai *Magyar Elet* és a kanadai *Magyarság* - de más országokban és földrészekben is jelentősebb érdeklődést váltanak ki.

a) Nemzetőr

A müncheni lap jellegének meghatározása nem könnyű feladat, mivel alapításakor "szabadságharcos írók lapja"-ként indult és szépirodalmat is közölt, tehát tartalma és havonkénti megjelenése miatt is az irodalmi folyóiratok között lenne a helye. Az idők folyamán viszont az irodalom mindjobban háttérbe szorult, hogy helyet kapjanak a publicisztikai írások, a szülőföld és az emigráció eseményei, valamint a nyugati magyar kolóniák élete. Ezen átalakulás folytán hírlap lett belőle. Valamennyi laptársát túlszárnyalja riportok, tudósítások, beszámolók és mindenfajta hírek közlésében. Nincs lap, amelyből oly részletesen és majd mindenre kiterjedően nyomon követhető a nyugati magyarok története, mint a *Nemzetőrből*.

Tollas Tibor felelős szerkesztő és kiadó, valamint 1990 januárjától a lapot főmunkatársként jegyző Makra Zoltán tevékenysége folytán az utolsó tíz évben is megtartotta a nyugati magyar sajtóban kivívott helyét és az emigráció jelentős rétegeiben 1956 óta élvezett tekintélyét. A *Nemzetőr* olvasói főleg az ötvenhatos (szabadságharcos, politikai fogoly) szövetségek, a hajdani katonák bajtársi közösségei és a negyvenötös emigráns szervezetek tagjaiból toborzódtak. Nagyrészt ezek anyagi támogatása biztosította a lap, valamint az egyéb kiadványok - köztük az angol, francia és német nyelvű társlapok - zavartalan megjelenését. Nem hallgatható el, hogy a siker főleg Tollas Tibor rokonszenves személyiségének, valamint annak a képességének volt tulajdonítható, hogy meggyőző módon tudta képviselni a *Nemzetőr* által vállalt célokat és törekvéseket.

A lap a hazai kommunista uralom évtizedeiben a fennálló rendszer kérlelhetetlen kritikussai közé tartozott, de majd ugyanazzal a szenvedéllyel, amellyel a kommunistákat támadta, afelett is örködni igyekezett, hogy az emigránsok tagadó álláspontja ne enyhüljön, és az uralkodó rendtől a világpolitika alakulása és a társadalom nyomása által kikényszerített engedmények ne részesüljenek méltánylásban. Ebben a *Nemzetőr* szívós következetességet mutatott, de nem tudta mindig elkerülni, hogy bírálata indokolatlan türelmetlenségbe ne csapjon át, megértést és elismerést érdemlőt is elmarasztalva.

Jó érzékkel fedezte fel és pellengérezte ki a budapesti rezsimnek az emigrációmegzavarására és megosztására irányuló lépéseit, de nem vette észre, hogy ehhez *olykor* maga is hozzájárult, mert olyanokat is a naivak, hiszékenyek, a hazaiak által félrevezetettek közé sorolt, és ellenük hangulatot keltett, akik azt nem érdemelték meg. Különösen a nyolcvanas évek második felében vált vitatottá a Nemzetőr szerkesztőségi politikájának helyessége és indokoltsága, amikor Magyarországon eszmeileg és lélekleben már olyanok is az ellenzék és a rendszerváltozás oldalán álltak, akik formálisan még a fennálló intézményrendszerben működtek. A velük kialakult kapcsolat már nem lehetett annyira üdözendő, mint ahogyan a Nemzetőr vélte. A merevség is mind nehezebbé vált, hiszen 1985 után már a Nemzetőr munkatársai és olvasói is kezdtek az otthoniakkal érintkezni és hazajárni, ezzel is tanújelét adva annak, hogy sok mindent másként ítélnék meg, mint lapjuk némely publicistái.

Az emigránsok közül gyakori támadások célpontja volt Éltető Lajos, Czigány Lóránt, Nagy Károly, Meleghy Gyula. 1985 őszén Tollas Tibor az általa "Kinti társutasok"-nak nevezett személyekkel szemben a Nemzetőrnek tulajdonította "a sokat hangoztatott és kívánatos őszinte dialógus" érdemét. Ez - mint írta - "már évek óta fennáll köztünk és a Szellemi Magyarország között." Bizton állította, hogy: "Munkánk igazát az otthoni és a kisebbségben élő, az ellenzék szerepét vállaló új generáció hitelesíti."⁶⁷ Arra az olvasók nem kaptak választ, hogyan lehetett, hogy a "Szellemi Magyarország" és az "ellenzék szerepét vállaló új generáció" képviselői azokkal is dialógust folytattak és azok munkáját is "hitelesítették", akiket a Nemzetőr szerkesztője "kétfelé kacsintó társutasok"-nak nevezett és a hatalomnak való behódolással vádolt. A Nemzetőr egyébként - bizonyára az érintetteket védendő - nem nevezte meg munkája hazai hitelesítőit. Irányítóinak szemlélete eléggé eltért a demokratikus ellenzék marxista nevelésű fiataljainak gondolkodásától és nem igen mutattak érdeklődést a népi irányzat iránt sem. Szemmellátható volt, hogy nincs igazi hazai szövetségük, vagy ha van, nem kívánják megnevezni. Tollas Tibor szolidaritást vállalt viszont az 1979-es első lakiteleki találkozóval, igaz hazafiaknak nevezve az összejövetel résztvevőit és méltatva a "búvópatak-nemzedék"-nek elkeresztelt fiatal írók törekvéseit. Attól kezdve, hogy személyesen is megismerte a nemzedék fő szereplőjét, Lezsák Sándort, a két költő között őszinte és tartós barátság alakult ki.

A Nemzetőr ennek ellenére nem lett a Magyar Demokrata Fórum szimpatizánsa és ez valószínűleg nem Tollas Tiboron múlt. A lap belső köreiből más irányzatok is képviselve voltak. Az 1985 és 1990 közötti években a Nemzetőr sokat foglalkozott a pártállam gyengülésével, a kisebbségi kérdéssel, az egyházak belső problémáival és a hatalomhoz való viszonyával, a Bős-Nagymarosi Erőművel, a Szovjetunióban és a kelet-közép-európai országokban észlelhető erjedéssel. Gorbacsovot tévesen ítélte meg, félreértette tetteit és azok következményeit, Makra Zoltán szerint nem lehetett bízni a politikájában.⁶⁸

A lapnak változatlanul erős munkatársi gárdája volt. A publicisztikai írások Tollason és Makrán kívül a fő vezércikkírónak számító Csemohorszky Vilmostól, azután a többi között Töttösy Ernőtől, Kocsis Gábortól, Juhász Lászlótól, Közi Horváth Józseftől, Varga Lászlótól, Zathureczky Gyulától, Nyitrai Gyulától, Rőczy Jánostól, a katonapolitikai cikkek Radnóczy Antaltól, a környezetvédők Lipták Bélától, a riportok Fercsey Jánostól, Haas Györgytől, Vadna Zsuzsától, Hóry Lászlótól,

az irodalmiak Határ Győzőtől, Szenté Imrétől, Sulyok Vincétől, Csepelyi Rudolftól, Kabdebó Tamástól, Szamosi Józseftől, Hajnal László Gábortól, Saáry Évától, Elekes Attilától, Vajda Alberttől származtak. A nyugati magyar közírás és irodalom sok jeles képviselője közölt a Nemzetőrben, nem véletlenül volt oly jelentős befolyása sok ezres olvasói táborára.

Másokhoz hasonlóan a Nemzetőr szerkesztősége sem várta meg a demokrácia győzelmét, a szabad választásokat és az oroszok kivonulását, hanem amint lehetett, megragadta az alkalmat, hogy Magyarországon is hozzáférhetővé váljék. Már 1989 nyarán megkezdődött magyarországi terjesztése (először 2000, majd októberben 4000 példányban). Június 3-án Nemzetőr estet rendeztek a budapesti Jurta Színházban.

A szabad választások után szükségszerűen felvetődő kérdésre, folytassa-e munkáját a lap, Tollas Tibor határozott igennel válaszolt. "A termés napjainkra beérett - írta -, pihenhetnénk, letehetnénk a lantot, követhetnők az így cselekvők példáját, és senki nem vádolhatna bennünket kényelmességgel, netán megfutamodással! Vágyaink - álmaink - jórészt teljesültek, de az érem másik oldalát nézve vétkes könnyelműség lenne megfedkezni a hozzánk oly hűséges előfizetőinkről, tőlük elszakadni tiltakozik agyunk, szívünk, lelkiismeretünk... Ki közvetítené a híreket Amerikából Ausztráliába, Németországból a skandináv államokba, honnét értesülnének a főleg csak nálunk olvasható családi-, politikai eseményekről, hiszen ezeket közreadni is feladatunknak tekintettük."⁶⁹ Kocsis Gábor költő, aki a Nemzetőr munkájában alapítása óta részt vett, a folytatást pártfogolva írta: a nemzettestek összefogására aligha van alkalmasabb orgánus, mint a müncheni lap, amely "harmincnégy éven át nyugaton íródott, de soha nem szakadt el a nemzettől, ha követett is el hibákat, mégis mindig azokat az erőket szolgálva híven, amelyek diadalmaskodtak 1989. október 23-án, s ugyanakkor fáradhatatlanul építette az utakat és hidakat a világban szétszórt magyarság és a Kárpát-medencében szétdaraboltan élő egész magyar nemzet között." Fejtegetéseit Kocsis Gábor így fejezte be: "E feladatok teljesítéséhez a Nemzetőrnek meg kellene természetesen változtatni bizonyos fokig a jellegét és programját."⁷⁰ Ennek részleteire azonban érthető módon nem térhetett ki, mert szétvetették volna Tollas Tiborhoz írt és a lapban kinyomtatott levele kereteit. A Nemzetőr fennmaradását szükségesnek ítélte meg Csernohorszky Vilmos is, a többi között azért, mert: "Az elmúlt évtizedek bizonyítják, hogy távolról nemcsak másképpen, hanem sokszor jobban és helyesebben lehet megítélni dolgokat és jelenségeket, mint odahaza. Adott esetben más valaminek az optikája helyben, és más messzebről. A távlat adta szélesebb horizont mélyebb betekintést tesz lehetővé." Csernohorszky méltán mutatott rá arra, hogy egy nyugati lap kínálta távlatra és nézőpontokra azért is szükség van, mert "a tavaszi választási kampány megmutatta, hogy a magyar tömegkommunikáció, nem utolsósorban a sajtó, megszegte a független és pártatlan tájékoztatás erkölcsi parancsát, amikor jó részben alig leplezetten, sőt olykor teljesen leplezetlenül és egyoldalúan egyetlen irányzat szócsövévé szegődött. A helyzet lényegében azóta sem változott." A Nemzetőr kommentátora szerint "a mai magyar tömegkommunikáció egy része a nyugati példák alapján buzgón követi és gyakorolja a 'szabad' sajtó legmaradóbb hagyományát: a destrukciót és a defetizmust, igyekezve behajszolni a nyugati civilizációt a dekadencia szakadékába."⁷¹

E szigorú ítélet az akkori ellenzéki sajtónak szólt. Tévedés volna azonban azt hinni, hogy a Nemzetőr a kormány védelmében lépett fel a destrukció, a defetizmus, a dekadencia erői ellen. Maga is ellenzéki hangokat pengetett. A keresztény és nemzeti kormányt - köznapi kifejezéssel élve - jobbról támadta, azzal marasztalván el, hogy nem eléggé keresztény és nemzeti. Ez különösen 1992-93-ban mutatkozott meg, de Lőcsei Gabriella, a Magyar Nemzet munkatársa már 1990 végén észrevette a Nemzetőr lappolitikája fonákságait. Korábbi érdemeit és jelentőségét elismerve megállapította, hogy új feladatoként és rendeltetéseként a hazai ellenzék ellenzékévé óhajt válni. "Csakhogy - írta - ehhez a feladathoz - de máshoz is - többnyire hiányzik a lap hasábjairól az a 'magasabb nézőpont', ahonnan fortyogó mindennapjainkat szemlélni s értékelni éppen a külföldi magyarságnak, és azon belül is ennek a derék múltú, szabadságharcos lapnak volna joga s lehetősége... Segítségük most is ránk fér. Sőt, csak most fér ránk igazán, amikor ki ki fegyelmi vagy büntetés veszélye nélkül olvashatja a Nemzetőrt, amely végre nem más, mint egy a magyar nyelvű újságkiadmányok közül."⁷² Elismerést érdemel és a Nemzetőr javára Írandó, hogy ezt a bírálatot - kivonatossan - olvasói tudomására hozta.⁷³

A müncheni lap élve függetlensége előnyével, folyamatos kritikával illeti a magyarországi politikai elit különféle csoportjait. Nemcsak az MSZP és SZDSZ vonzáskörébe, de az MDF-hez és szövetségeseihez tartozókat is. Az Antall- és Boross-kormány idején különféle ügyekben támadások sorozatát indította a külügyminiszter és a magyar diplomácia ellen, szemben áll a Csoóri Sándor által vezetett Magyarok Világszövetségével és kritikájával nem kímél olyanokat sem, akikhez szemléletben és törekvésben közel áll. Mintha ma is egy virtuális Magyarország képviselőjeként lépne fel a valósággal szemben, anélkül azonban, hogy világos és érzékletes képet tudna, vagy akarna, rajzolni az általa kívánatosnak és elérendőnek vélt országról.

Azt a feladatát viszont, hogy híreivel, tudósításaival, beszámolóival a világban szétszórt olvasói közötti kommunikációt előmozdítsa, változatlanul ellátja és ez biztosítja létjogosultságát. Jövőjét is, ha két kulcsembere, Tollas Tibor és Makra Zoltán mind kellő személyi utánpótlásról és utódlásról, mind pedig a szükséges anyagiakról továbbra is gondoskodni tud.

b) Bécsi Napló

A kéthavonta megjelenő Bécsi Napló a Nemzetőrrel ellentétben megelégszik a bő tájékoztatással. Nem tart igényt arra, hogy ezen túl olvasói szemléletét és magatartását is befolyásolja. Ez egyrészt erőssége, mert különféle gondolkodású érdeklődő számára elfogadhatóvá teszi, másfelől gyengesége, mert szép számmal akadnak nyugati magyarok, akik lapjuktól világnézeti és politikai állásfoglalást is elvárnak. Némi hátránnyal jár, hogy neve alapján ■ helyi, tehát bécsi vagy ausztriai lapnak vélhető, jóllehet érdeklődése kiterjed az egész nyugati magyarságra és számon tartja a távoli országokban élők tevékenységét is. Joggal véli, hogy nevükben a megjelenési helyet feltüntető nyugati lapok - pl. a New York Times, a Neue Zürcher Zeitung, a Frankfurter Allgemeine Zeitung - az egész világon olvasott és figyelmet felkeltő orgánumok, mért ne tarthatna erre igényt magyar vonatkozásban a Bécsi Napló is.

Ez idővel bizonyára bekövetkezik, különösen, ha havonta jelenhetnék meg és még észrevehetőbbé tudná tenni, hogy az egész nyugati magyar diaszpóra lapja kíván lenni. Ennek, persze, főleg anyagi feltételei vannak, hiszen kiterjedt munkatársi és tudósítói hálózatot, erősebb szerkesztőségi és kiadói apparátust, nagyobb példányszámot kíván.

A Bécsi Naplót - mint "az ausztriai magyarok lapját"-t - 1980-as indulásától kezdve az Ausztriai Magyar Egyesületek és Szervezetek Központi Szövetsége adja ki. A szerkesztést - Hanák Tibor után - 1985-ben Deák Ernő vette át; a lap elmúlt tíz évének eredményei az ő körültekintő és kiegyensúlyozott szerkesztői tevékenységének tulajdoníthatók. Közvetlen segítőtársainak neve később, 1990-ben a lap impresszumába is bekerült, azzal a megjelöléssel, hogy "szerkesztik": (Deákon kívül) Báthori Csaba, Brandenstein Mária, S. Csorna János, Gecsényi Lajos, Kántás János, Vándor Györgyi. Főmunkatársként Hanák Tibor volt feltüntetve, azután is, hogy 1991 karácsonyán súlyos betegség következtében kiesett a munkából, amit mind a szerkesztők, mind az olvasók pótolhatatlan veszteségnek könyveltek el. Nagy nyeresége volt viszont a győri Gecsényi Lajos bekapcsolódása. Ő mint bécsi magyar levéltári megbízott hivatali munkáján kívül először rendszeres szerzője volt a lapnak, majd Deákot tehermentesítendő a szerkesztői feladatok egy részét magára vállalta és mindenki meglegésére ellátta. Az ő közreműködése és némi anyagi alapok reménye 1993-ban a megvalósulás közelébe hozta a havi megjelenés kezdettől fogva dédelgetett tervét. Ez azonban mégis megghiúsult, főleg azért, mert Gecsényi bécsi megbízatását az 1994-es választások után az arra illetékes művelődési miniszter többek közbenjárása ellenére nem hosszabbította meg, június 30-án vissza kellett térnie Magyarországra.

A szerkesztőség összetételében 1994 januárjában az a változás történt, hogy a lap Deák Ernőt immár tényleges szerepének megfelelően főszerkesztőként tüntette fel, a szerkesztőség annyiban módosult, hogy kimaradt Báthori Csaba, és (elégedetlen lévén a főszerkesztő lappolitikájával) Vándor Györgyi, bekerült viszont Böröndi Lajos, Hegedűs János, Pogány Géza Jenő és Székely Szabó Zoltán. Szerkesztőbizottság is alakult, mégpedig a következő összetételben: Dobos László (Pozsony), Gecsényi Lajos (Bécs/Győr), Gömöri György (Cambridge), K. Lengyel Zsolt (München), Sárközi Mátyás (London), Borbándi Gyula (München). A nevek mögött feltüntetett lakhelyek az európai kontinentális érdeklődést és jelleget óhajtják érzékeltetni.

A lap mind 1989-90 előtt, mind azután figyelemmel kísérte és kíséri a hazai politika alakulását, a szomszédos országok magyar nemzetiségű lakóinak sorsát, az ausztriai, benne főleg a bécsi és a burgenlandi magyarok életét, az európai és tengerentúli kolóniák főbb eseményeit. A kommentárokat, elemző írásokat, riportokat és híreket némi szépirodalom és képzőművészet egészíti ki, alkalmanként ankétok és viták közlésével. Eszmecsere folyt például 1988-89-ben a magyar jövőről, 1992-ben Csurka István egy cikkéről, 1993-ban és 1994-ben a bécsi magyarok népcsoport stáuszáról és a burgenlandiakhoz való viszonyáról. A lap gyakori szerzői közé tartozott és tartozik - a már említetteken kívül - Bezerédj Zoltán, Czigány Lóránt, Fercsey János, Gosztonyi Péter, Harmat Pál, Határ Győző,

Kabdebó Tamás, Király Béla, Lipták Béla, Magyar Imre, Magyar Sándor, Martos Péter, Monoszló Dezső, Révész László, Skultéty Csaba, Smuk András, Sulyok Vince, Szépfalusi István, Varga József, Varga László, Vezényi Pál. A leggyakoribb magyarországi szerző Györffy László volt.

Az olvasóknak írt körlevelekben a szerkesztőség 1989 végén egy bécsi magyar újság fontos szerepét emelte ki, amelynek "különleges jellege, egészen más tájékozottsága és szemlélete van, mint a nyugati magyarság többi újságjának". Valamivel később változatlan vezérelvként jelölte meg "a kritikus, de mértéktartó hangnem"-et a tájékoztatásban, a magyar csoportok közötti összekötő szerep vállalását, valamint nyelvek és kultúrák közötti közvetítést. 1992 végén annak súlyos következményeit ecsetelte, ha megszűnik a diaszpórák élete; sajtó híján zsugorodnak a kapcsolatok, a nyugati magyarság atomjaira hullik szét, a fiatal nemzedék beolvad az idegen társadalomba.

1993-ban a budapesti Közép-Európa Intézet egy munkatársa, Gereben Ferenc felmérést végzett a Bécsi Napló olvasóiról és a lappal kapcsolatos véleményeikről. A lap rendeltetésének és elsődrendű céljának a legtöbben az ausztriai magyar kisebbség saját dolgairól és szorosan vett magyar témákról való tájékoztatást nevezték. Egyötödük a magyar nyelv, kultúra, identitástudat ápolását, egy hatodik a magyarság összetartását jelölte meg fő feladatnak.⁷⁴

c) Magyar Élet (Ausztrália)

A Sydney-Melbourne kettős megjelenési helyet feltüntető Magyar Élet hetenként lát napvilágot, emigrációs viszonyok között tekintélyes (24 lap) terjedelemben, ötezres példányszámban és pontos megjelenéssel. A lap Európába is eljut. A rendszerváltozás után nagy figyelemben részesül Magyarországon, sok helyütt az ausztriai magyarok szócsövének tekintik, ami annyiban megfelel a valóságnak, hogy nagy helyi olvasóközönsége van és szemmel láthatóan a többség álláspontját tükrözi. Az ettől eltérő szemléletű és felfogású magyaroknak nemcsak, hogy hasonló tekintélyű és anyagi megalapozottságú, de semmilyen említésre méltó fórumuk nincs. Kiváltságos helyzetét nem véletlen, hanem szívós munkája teremtette meg. Ez megkönnyíti, hogy az ausztriai magyarok nevében felléphessen és szerkesztősége nézeteit általánosan elfogadott véleményként jeleníthesse meg. Központi orgánunként természetesen helyt ad kisebbségi vagy az övétől eltérő véleményeknek is, ami nyitottság jele, de mivel egyéb irányzatok megfelelő eszközök híján nem jutnak kellő nyilvánossághoz, mindig homályban marad, hogy a Magyar Életben a többségitől eltérő nézetek mögött milyen mértékű a társadalmi támogatottság.

A főszerkesztőként dolgozó Csapó Endre és a felelős szerkesztőként és kiadóként működő Márffy Attila jó párosnak bizonyult, hiszen 1982-től változatlanul kettejük vállán nyugszik a lap irányítása és ügyintézése. Kétségtelen, hogy a siker is az ő érdemük. A szerkesztőségi munkában néhány év óta részt vesz az Erdélyből származó és Sydneyben élő Józsa Erika. A Magyar Élet anyagilag megalapozott, nagyszámú olvasó- valamint hirdetőtábor bizalmát élvezi. Csapó jó érzékkel fedezte fel, melyek azok az értékek, amelyeket az Ausztráliába kivándorolt magyarok többsége megóvándóknak tart, és amelyeknek támogatása széleskörű jóváhagyásra számíthat

Ezzel sikerült a lapnak nagyfokú népszerűséget kivívnia. A szerkesztők, a munkatársak és az olvasók közötti kapcsolatok ápolását a Magyar Élet Sajtóebéd elnevezésű és a személyes megismerkedésre is alkalmat nyújtó találkozó igyekezett előmozdítani.

A gyakori szerzők közül említést érdemel a helyi Csepelyi Rudolf, Deseő Walter, Dezséry András, Galló Géza, Kazár Lajos, Malonyay Éva, Nóvák Mária, Petri Béla, Pócza Lajos, Polgár Lajos, Ruttkay Arnold, és 1995 májusában bekövetkezett haláláig Shelley Székely Endre, az egyéb kontinenseken élő Domokos Sándor, Fáy István, Fercsey János, Filippi István, Kiss Zoltán, Mailáth István, Saáry Eva, Sisa István, Varga László. Budapestről újabban Bárczy István küld rendszeres magyarországi belpolitikai tudósításokat a lapnak. A lap egyébként folyamatosan és bőven beszámol magyarországi eseményekről. Szép számmal közöl hazai sajtószemelvényeket is. Rendszeresen foglalkozott és foglalkozik a magyarországi politikai viszonyok alakulásával, a magyar kisebbségek panaszaival (olykor két-három oldalt is szentelve az erdélyi, felvidéki, vajdasági problémáknak), az ausztráliai belpolitikával (amelynek avatott ismerője Malonyay Éva), a fontosabb emigrációs ügyekkel, mindenekelőtt azonban a nagyobb helyi közösségek (Sydney, Melbourne, Adelaide, Perth, Brisbane stb.) politikai, társadalmi, ifjúsági, kulturális és sportéletével, valamint a különböző magyar szervezetek és intézmények működésével. Ez a tájékoztató tevékenység a Magyar Élet fő teljesítményeinek egyike. Sikert könyvelhettek el Csapó Endre történelmi cikkei, valamint Pócza Lajos néhány cikksorozata (a Demokrata Néppárt történetéről; az 1945-ös választásokról; a magyar alkotmányról). Helyet kaptak alkalomadtán szépirodalmi munkák és könyvbírálatok is.

A kommunista uralom idejében, még végső szakaszában is a Magyar Élet, az emigráció úgynevezett nemzeti szárnyához sorolva magát, mindenféle hazai kapcsolatot és érintkezést elítélt. A hazalátogatás csak azért nem lehetett központi téma, mert az ausztráliai magyarok a nagy távolságok és költségek miatt nem foglalkoztak a gondolatával annyira, mint például az amerikaiak vagy különösen az európaiak. A Magyarok Világszövetsége és az Anyanyelvi Konferencia iránt sem mutatkozott különösebb érdeklődés, úgyhogy ez a Magyar Életnek sem igen kínált témát. Az 1990. tavaszi szabad választások után a lap a győztes koalícióval, a Magyar Demokrata Fórummal, azon belül a Csurka István körül kialakult csoporttal rokonszenvezett. A rendszerváltozást nem érzi befejezettnek, amit egyebekben kívül - Csapó Endre szerint - az is bizonyít, hogy noha a kommunista egypárt diktatúra alól felszabadult magyar állam címere a Szent Koronával ékesített címer lett, a magyar alkotmányos intézményekben és törvénykezésben nem történt meg a Szent Koronának régi közjogi szerepébe való visszaállítása.⁷⁵ A lap szerzői egyéb mulasztásokat is felhánytorgattak, például Bős-Nagymaros ügyében. Mailáth István elismerte ugyan, hogy az "Antall-kormány négyéves ügyködése során" felmondta az erőmű építésére vonatkozó szerződést, de hiányolta, hogy sem kifelé, sem befelé nem tette meg, amit a pusztítás megállítása érdekében megtenni feladata lett volna.

Tétlenül nézte, hogy a kívánatos felvilágosító és tiltakozó akciókat a Lipták Béla által irányított Magyar Környezetvédő Alap indítja el helyette.⁷⁶ "Újévi gondolatok" című vezércikkében Csapó Endre 1994 végén megállapította, hogy "az ország helyzete és a magyarság kedélye aggasztóbb, mint 1989-ben volt". Szerinte csak formailag történt rendszerváltozás, hiszen ami a hatalmi szerkezetet illeti, valóban minden átalakult, de a marxista-bolsevista nemzetköziség megdöntésével a rendszerváltozás "egy másik előjelű nemzetköziség szellemében", ugyanazzal az elittel történt "A látványos változás Potemkin-fala mögött a bolsevista elit megmaradt hatalmi helyzetében, és nemcsak hogy megtartotta anyagi kiváltságait, de eddig még nem tapasztalt mohósággal vetette magát az ország javainak megszerzésére." A Magyar Élet főszerkesztője szerint a társadalom közérzete azért rossz, mert "anyagi, erkölcsi, szellemi és lelki terror alatt szenved... még az ötödik évben is ott tartunk, hogy a terror öt ágazatából (*t. i. fizikai, anyagi, erkölcsi, szellemi, lelki, B. Gy.*) csak a látványos és testileg fájdalmas *fizikai* nincs jelen, a többi zavartalanul működik." A nyomorúság oka - folytatja Csapó - egyetlen szóval kifejezhető: *Trianon*. A mai politikai elit szerinte képtelen az országot jó irányba vezetni és problémáit megoldani. Ezt ajánlja: "Védekezni kell ennek a nemzetnek. A védekezésnek nem lehet módja az örökös meghunyászkodás, engedés, meghátrálás, a megtámadott nemzetrészek cserbenhagyása. Alapvető jogokért síkra kell szállni, ki kell állni a nemzetközi porondra és bátran követelni emberi, nemzeti és kisebbségi jogainkat, nemzetünk felszabadítását mindenféle rabságból, legyen az imperialista megszállás vagy rosszul kihelyezett kölcsönök átvállalási kényszerével végrehajtott megnyomorítás. Olyan kormánnyal, annak külképviseletével, amely ezeket nem vállalja fel, nekünk nem lehet együttműködni, nem lehet kapcsolatot tartani a követelés szintjén túl. Nem politikai pártokkal, hanem a politikai pártokkal szemben nemzeti összefogást kell sürgetnünk és támogatnunk. Nekünk Magyarország édes hazánk maradt, vele, vagyis a magyar néppel bajtársi, baráti, honfiúi kapcsolatban maradunk, megvannak a kapcsolataink a szülőhazával. Ahogy különbséget tettünk a Magyar Népköztársaság és Magyarország között, éppúgy nem keverjük össze a Magyar Köztársaság fogalmát Magyarországgal. Magyarország határai pedig ott vannak, ahol a magyar etnikum határai húzódnak. Legyen 1995 Trianon emlékéve, az egész magyar nemzet felszabadítására irányuló elhatározások és kezdeményezések esztendeje világszerte!"⁷⁷

Az Antall-kormány rendszerváltó tevékenységével elégedetlen Magyar Élet lehangolónak érezhette, hogy a magyar nép nem "a rendszerváltás maradéktalan végrehajtása" mellett - bármit értettek is rajta - tette le a voksot, hanem olyan irányzatok mellett, amelyek az ő felfogása szerint inkább az idő kerekét szeretnék visszafordítani. Ebben Csapó Endre és lapja természetesen nem állt egyedül, sokan mások is hasonlóan vélekedtek, még ha a történetek meggyőzőbb magyarázatát adták is, mint azt, hogy sötét és ártalmas erők aknamunkájával van dolgunk.

d) Magyarság (Kanada)

A - korábban "Kanadai"-nak nevezett - Magyarságot az olvasók cím-betűinek színe alapján "kékújság"-nak is nevezik. Mind a kanadai, mind az amerikai kiadás része volt Vörösváry István 1963 nyara óta Torontóban folytatott kiadói és nyomdai tevékenységének. A Magyarság abban különbözött a legtöbb emigráns sajtóterméktől, hogy mindig pontosan megjelent és a munkatársaknak némi honoráriumot is fizetett. A Vörösváry- vállalat anyagi megalapozottságának jeleként terjedelmét nem csökkentette és évtizedeken át megszokott formájában jelent meg.

A magyarországi kommunista uralom alatt határozottan és következetesen antikommunista volt. Ez gyakran szólamokban és az éles fogalmazásban nyilvánult meg. Sok szerzőjénél érezhető volt a Horthy-korszak iránti nosztalgia. Alig mutatkozott megértés az 1945 előtti időszakot érintő fenntartások és kritikák iránt. A Magyarság ellenezett minden érintkezést és kapcsolatot a hazai szervezetekkel, kommunista fertőzést vélvén látni olyan személyekben és intézményekben is, akik és amelyek attól mentesek voltak, a fennálló viszonyokhoz legfeljebb alkalmazkodtak. Ez ugyan sok hívet szerzett a lapnak, de ugyanakkor idegenkedést váltott ki az emigráció némely, főleg értelmiségi köreiből.

A Magyarság több jeles szerzővel büszkélkedhetett és megállapodottságának, változatlan irányának jeleként munkatársi gárdájának összetétele az utolsó tíz évben alig módosult. Márai Sándor naplójának könyv alakban eddig meg nem jelent részeit "Ami a Naplóból kimaradt..." címmel évek óta folytatásokban közölte. Ezek száma 1995 tavaszán túlhaladta a háromszázat. A közlést a lap az 1995. július 1-jei számban abbahagyta. Habsburg Ottónak állandó rovata van, amelyben magyar fordításban olvashatók németül írt külpolitikai helyzetmagyarázatai és kommentárjai. Külön rovata van Fekete G. Istvánnak. Ebben az amerikai mindennapok jelenségeit kíséri figyelemmel. Az irodalmi és kulturális témákkal Fáy István foglalkozik rendszeresen, a politikaiakkal Nagy György. Az elmúlt évtizedben a gyakori szerzők közé tartozott a nevezettekén kívül Cúth János, Fercsey János, Gosztonyi Péter, Haas György, Kató László, Kiss Zoltán, Rónai Zoltán, Ruttkay Arnold, Saáry Éva, Szathmáry Lajos, Sziklay Andor, Varga László, Wass Albert és haláláig Ormay József, Polgár Tibor, Vajda Albert.

A kommunizmus összeomlását és a szabadság diadalát a Magyarság örömmel és meglelégedéssel regisztrálta, de más amerikai lapokkal ellentétben jóval tartózkodóbb volt a választásokon győztes nemzeti koalíciónak mind dicséretében, mind elmarasztalásában. Hagyományához híven ma is erősen emigráns felfogású és magatartású ugyan, de sem az emigrációs politikába és vitákba, sem a hazai politikai közviszonyok alakulásába közvetlenül nem óhajt beleszólni.

A Magyarságot súlyos csapásként érte Vörösváry István 1993. december 7-én váratlan halála. A részvét és együttérzés a családdal jelezte az iránta mutatkozó megbecsülést, amelyet olyanok is kinyilvánítottak, akik politikailag nem álltak közel hozzá. A lap irányítását özvegye, Vörösváry Irén vette át. Az átmenet zökkenőmentes volt, hiszen ő addig is rész vett nemcsak az újság körüli ügyek intézésében, hanem szerzőként - Virág Anna néven - a lapolitika alakításában is.

Nem sokkal Vörösváry István halála után a lap elköltözött a Bloor Streetről, ahol majd három évtizeden át működött és elfoglalta új helyét, egy nagyobb és modernebb házban, az Etobicoke városnegyedben, az Advance Roadon.

e) Nyugati Magyarság

A kanadai Calgaryban 1982-ben alapított Nyugati Magyarság magát "a demokratikus és nemzeti szellemű nyugati magyarság lapja"-nak nevezte. Havonta látott napvilágot és mint felelős szerkesztő-kiadó Miklóssi István jegyezte. A kanadai magyar irodalmi közéletben jelentős szerepet játszó Miska János társszerkesztőként működött. Az elnevezésben szereplő "demokratikus" jelzővel a lap el akarta különíteni magát azoktól az orgánumoktól, amelyeknél a "nemzeti" nagyrészt múltba tekintést, a két világháború közötti korszakban divatos felfogásokat és maradi nézeteket takart.

A Nyugati Magyarság abban is különbözni kívánt a magát nemzetinek nevező emigráns tábortól és sajtótól, hogy komolynak és biztatónak tekintette a hazai fejlődést, rokonszenvével tüntetve ki azokat a személyeket és intézményeket, akik és amelyek - bár legálisan működve, vagy akár a hatalom sáncain belül is - a demokratikus átalakulás támogatóinak, előmozdítóinak, sürgetőinek látszottak. Ezért sokszor került viták középpontjába. Szembesült azzal a "nemzeti" oldalról jövő váddal, hogy együttműködik a budapesti rendszer képviselőivel vagy szervezeteivel, elősegíti azok külföldi szándékai megvalósulását. Ez a "cinkosság" a kritikusok szerint főleg abban nyilvánult meg, hogy a lap ismertette a Magyarok Világszövetsége és az Anyanyelvi Konferencia több kezdeményezését és találkozóját, ezzel támogatta és népszerűsítette tevékenységét. Elmarasztalták azért is, hogy az MVSZ-hez és az AK-hoz közelálló nyugati szervezeteket (MBK, Bessenyei György Kör, AMSZ) pártfogolta, azok vezető személyiségeinek fórumot adott. Abban kétségtelenül hibát követett el, hogy gyakran nem vont világos választó vonulat a szóban forgó hazai intézményekben nemes és hazafias célokért dolgozó személyek és a kommunista hatalomnak ezen intézmények révén elérni kívánt céljai között. A nyugati magyarság javát szolgáló kezdeményezések méltánylása azt a látszatot kelthette, hogy a lap a budapesti kormányzati taktikát is hajlandó támogatni. Elismerendő viszont, hogy a lap olyan Kárpát-medencei szellemi embereket népszerűsített, mint Csoóri Sándor, Sütő András, Csurka István, Lőrincze Lajos, Czine Mihály, Fekete Gyula, Varga Domokos, akik erre mindenképpen méltóak voltak és akiknek sem nemzeti, sem ellenzéki beállítottságában nem lehetett kételkedni. Jó szolgálatot tett a magyar kisebbségi panaszok napirenden tartásával és ezzel kapcsolatos felvilágosító munkával. A Magyar Emberi Jogi Alapítvány tájékoztatói és hírei szinte egyetlen számból sem hiányoztak. Ugyanígy kezelte a kolozsvári Erdélyi Magyar Hírügynökség közleményeit is. A nyolcvanas évek második felében fontos és rendszeres témává lett a hazai ellenzéki mozgalom, főleg annak nemzeti és népi ihletésű szárnya. Az olvasók bő tájékoztatást kaptak az írószövetségen belüli harcokról, az ötvenhatos forradalom rehabilitálásáról, Pozsgay Imre és Szűrös Mátyás szerepéről, a lakiteíeki kezdeményezésről. Mint hírnapló a Nyugati Magyarság hírekben, be számol ókban, tudósításokban kielégítő módon adott tájékoztatást a nyugati - főleg amerikai - magyar kolóniák eseményeiről, a "szigetmagyarság" működéséről.

A lap 1986 szeptemberében Montrealba költözött. Egy idő után Miska János visszavonult társszerkesztői tisztétől, Miklóssi főszerkesztő lett, majd Nagy Károly vállalt kiemelt szerepet mint helyettes főszerkesztő. Működött egy szerkesztőbizottság is. Összetétele többször változott, de rövidebb-hosz-szabb ideig tagja volt Bárány János, Előd László, Éltető J. Lajos, Faust Ilona, Györgyey Klára, Hámos László, Komjáthy Aladár, Megyeri György, Németh Magda, Nóvák Gábor, Püski Sándor, Roy Mária, Sass Márton, Szentpétery Miklós, Tamási Miklós, Turi Gábor. Az említettek közül néhányan csak az 1990-es magyarországi fordulat után kapcsolódtak be a bizottság munkájába, pótlandó a kiváltakat. Egyik-másik személyi változást szerkesztéspolitikai nézeteltérések okozták. 1990-től kezdődően kifogások érték némely szerző polemikus hangját, az olykor alaptalan vádaskodásokat. Belső nézeteltérések miatt mondott le helyettes főszerkesztői tisztéről 1992-ben Nagy Károly. Ő a személyeskedések elterjedését és szélsőséges nézetek eltűrését kárhóztatta, sürgetve, hogy a lap - mint indulásakor volt - legyen ismét mérsékelt hangú és a középben elhelyezkedő orgánum.. A lapot 1990 szeptemberétől Magyarországon is árusították, Turi Gábor személyében működött egy budapesti szerkesztője; 1991 novemberétől a Magyarországon terjesztett példányokat már Budapesten nyomtatták és Montreal-Budapest kettős megjelenési helye lett. 1993-tól már nincs szerkesztőbizottsága, a lapot egyedül Miklóssi István jegyzi.

Szerzői közé tartozott és tartozik, a már említett szerkesztőkön és szerkesztőbizottsági tagokon kívül: Bisztray György, Borszék (Nagy) György, Cseh Tibor, Csicsery-Rónay István, Czigány Lóránt, Ferdinandy György, Gömöri György, Horváth Elemér, Kabdebó Tamás, Kaslik Péter, Király Béla, Ludvig Nándor, Némethy László, Sisa István, Száz Zoltán, Szócs Géza, Tar Károly, Toldi Miklós, Végh Imre, Vitéz György. Újabban ritkulnak a nyugati szerzők és szaporodnak a magyarországiak, köztük ismert írók és újságírók, mint Beké György, Czegő Zoltán, ifj. Fekete Gyula, Harsányi László, Kelemen Sándor, Sebestyén Béla, Szíj Rezső, Török Bálint, Tüskés Tibor, Vödrös Attila. Jelentős nyeresége a lapnak, hogy szerzői közé sorolhatja Sütő Andrást, Tökés Lászlót, Dobos Lászlót, Duray Miklóst.

A Kárpát-medencei munkatársak túlsúlya feltehetően a főszerkesztő részleges budapesti áttelepedésének tulajdonítható. Felveti azonban a kérdést, hogy ha ez a folyamat tovább tart, mennyiben nevezheti magát a lap "nyugati"-nak, hacsak nem abban az értelemben, hogy főleg nyugati olvasóknak készül. A Nyugati Magyarorságnak bizonyára nem lesz könnyű egyensúlyt tartania a nyugatiság kétségtelenül megmaradt igénye és annak a ténynek kényszerítő hatása között, hogy Budapesten szerkesztik és munkatársainak túlnyomó többsége Magyarországon él.

f) Rádiók

A kolóniák életéről szóló részben már érintett helyi magyar rádiókon kívül érdemes röviden szólni azokról az amerikai és európai nagy rádióállomásokról, amelyek a Kárpát-medencében élő magyaroknak sugároznak műsort. Ezek a működési helyüknek megfelelő országok intézményei, de mivel magyarokat is foglalkoztatnak, némileg részei a nyugati magyar tájékoztatási rendszernek, hiszen hallgatóik között szép számban akadnak emigrációban, illetve diaszpórában élő magyarok is.

E rádiók száma a hetvenes évek közepéig a *mainál nagyobb* volt. 1974 végén megszűnt a Francia Rádió, 1975 végén a Spanyol Rádió magyar adása, 1976 végén pedig a Németországban működő két magyar adás egyesült. A Deutsche Welle magyar részlege beolvadt a Deutschlandfunk magyar osztályába.

Időközben megszűnt az amerikai *Szabad Európa Rádió* magyar műsora is. 1951 és 1993 között - az utolsó évekig napi 19 órán át sugárzott műsorával - ez volt a leghallgatottabb nyugati magyar rádió. 42 évi működés után 1993. október 31-én hallgatott el. Nemcsak a világ és Magyarország eseményeiről tájékoztatott minden órakezdekskor adott híreivel, valamint háttérmagyarázataival, elemzéseivel és kommentárjaival, nemcsak gazdag kulturális és szórakoztató műsoraival elégítette ki hallgatói igényeit, hanem az emigráció működéséről és a magyar diaszpórák életéről is rendszeresen beszámolt. Jelentős szerepe volt a demokrácia eszméjének népszerűsítésében, a magyar történelmi hagyományok ápolásában, a kommunizmus elleni küzdelemben és a rendszerváltozás szellemi előkészítésében. A SZER Magyar Osztályának utolsó igazgatója Ribánszky László volt. A magyar adás megszűnését követte az egész intézmény pénzügyi okokkal magyarázott lassú leépítése, Prágába való áttelepedése, és a müncheni központ 1995 június végén történt bezárása.

Változatlanul működik az *Amerika Hangja*. Ellentétben a Szabad Európa Rádióval, ennek az adónak sikerült bekapcsolódnia a magyarországi rádiózási rendszerbe és műsorait magyarországi hullámhosszokon is sugározni. A washingtoni szerkesztőség a nyolcvanas évek második felében új munkatársakkal frissült fel, az ismertebb régebbi rádiósok közül megmaradt azonban Thassy Jenő és Zalán Magda. A Magyar Osztály élén 1988-ig Takács József, utána 1990 júniusáig Bán Tamás állt. Az utóbbit Horváth János követte. Jelenleg Rác Zoltán a magyar adás vezetője.

Az Amerika Hangjához hasonlóan a *BBC* is még a Németh Miklós-kormány idejében együttműködésre lépett a Magyar Rádióval, közös műsorokat szervezett és a szabad választások után sugárzási engedélyhez jutott. A BBC magyar műsorát hazai hullámhosszokon zavartalanul lehet hallgatni. A londoni szerkesztőség is megújult az évek folyamán. A régebbi belső és külső munkatársak közül azonban továbbra is szerepelt még a műsorban Czigány Lóránt, Gömöri György, Határ Győző, Sárközi Mátyás, Szász Béla. A mintegy tizenöt tagú szerkesztőség élén 1980 és 1989 között Siklós István állt. Őt Szenté Péter követte. 1994-től Whitall Klára irányítja a magyar adást. A londoni műsor a kilencvenes években is tartotta jó színvonalát. Tekintélyét az a körülmény is növelte, hogy a magyarországi elektronikus hírközlő szervek munkájukban követendő példaként a leggyakrabban a BBC szerkesztési elveire hivatkoznak.

Hallható egy idő óta magyarországi hullámhosszokon a *Deutsche Welle* magyar műsora is. Németországban - mint már szó volt róla - 1977-től a kölni magyar rádiósok a Deutschlandfunkban sugároztak műsort. Ennek magyar osztálya élén 1982-től 1988 decemberéig Kürt Kwasny állt, utána először mint megbízott, majd 1990-től kinevezett igazgatóként Romhányi István vezette.

Az ismertebb magyar munkatársak közé tartozott Bezerédj Zoltán, Csiky Ágnes Mária, Lázár István, Székely Andor, Trugly Ödön, Nagy Gyula, Záboji Mária, Világhy Katalin, Világhy Ernő, Újlaky Sári. 1994-ben a magyar adás a Deutschlandfunktól ismét átkerült az ugyancsak kölni Deutsche Welléhez. Romhányi utódként Szalay Sándor lett a magyar részleg új vezetője. A Deutsche Welle napi félórás magyar műsorai műholdról jutnak a magyarországi hallgatókhoz, ezen kívül több helyi rádióállomás veszi át őket, illetve helyi kábeltévék hangcsatornám hallhatók. Néhány erdélyi magyar rádió is átveszi a kölni adásokat.

Rómából két magyar adást sugároznak Magyarországra. A *Vatikáni Rádió* magyar műsorát a kilencvenes évek elején Magyarországra történt visszatéréséig Szabó Ferenc jezsuita szerkesztette. Munkatársai közé tartozott Pus-kely Mária Kordia és Vásárhelyi Vera. Szabó Ferenc utódként az ugyancsak jezsuita Benkő Antal lett a szerkesztő. Azután Vértesaljai László, végül 1996 áprilisában Benkő László került a magyar adás élére. Külső munkatársként Triznya Szőnyi Zsuzsa dolgozik a műsorban. Az *Olasz Rádió*, a RAI továbbra is ad magyar műsort Ezt 1962 óta változatlanul Mihályi Géza szerkeszti. A RAI 1989 telén együttműködési szerződést kötött a Magyar Rádióval.

6. Könyvkiadás

A nyolcvanas években már végéhez közeledett a nyugati magyar könyvkiadás virágkora, ennek ellenére még számos kiadó működött és nagy részüknek figyelemreméltó évi termése volt. A legtöbb kiadó sanyarú anyagi helyzete ellenére is igyekezett minél több könyvet megjelentetni, akár úgy, hogy a) mecénásokat talált vagy könyvklubot létesített, akár úgy, hogy b) a szerzők hozzájárultak a költségekhez vagy azokat teljes egészükben maguk viselték, akár úgy, hogy c) vállalta a ráfizetés kockázatát. Igen sok valamely folyóirathoz, laphoz vagy értelmiségi szervezethez kapcsolódott, akadt néhány egy- vagy kétszemélyes vállalkozás is. Mindenesetre a szellemi élet elevenségére vallott, hogy minden megjelenésre érdemes munka napvilágot látott, sőt olyanok is megjelentek, amelyek kéziratban maradása nem lett volna érzékeny veszteség. Amikor Magyarországon is megjelenhettek már nyugati magyar írók, kiderült, hogy fiókjaikban nem volt publikálatlan mű, amelyet hazai kiadóknak felajánlhattak volna. Majd kivétel nélkül az emigrációban már kinyomtatott munkáik jelentek meg újból.

A svédországi Polgáry Sándor már említett felmérése szerint 1977 és 1986 között az emigrációban 722 könyv jelent meg. Ezek közül 49 % politikai, tudományos és ismeretterjesztő, 25 % széppróza, 20 % líra, 6 % egyéb témájú és műfajú volt. A terjedelmük átlagosan 213 lapot tett ki és az áruk 12 amerikai dollárt. Az évi nyugati magyar könyvtermés valamivel hetven felett volt⁷⁸ A nyolcvanas évek második feléről már nem készült felmérés, de valószínű, hogy a könyvtermés valamelyest megcsappant Könyvek azonban változatlanul megjelentek, csak mind kevésbé jutottak el az olvasókhöz.

A könyvterjesztés mindvégig megoldatlan probléma maradt Ennek volt betudható, hogy amikor már közelinek tűnt a rendszerváltás, nagy mennyiségű raktáron lévő nyugati magyar könyv jutott be az országba, akár üzleti úton, akár adományként. Így például szép számmal a Griff-kiadó és más kisebb kiadók termékei.

Ami az eladásra került és nagy érdeklődéssel fogadott könyveket illetve, megvásárlásukat nagyban nehezítette Magyarországon magasnak tekintett áruk. Saáry Éva egy hírlapi cikkben ezt írta; "Nyugaton kiadott könyveink hazaiak zsebének nagyon drágák. Egyik jó barátom felháborodottan panaszolta például levelében Gábor Áron Szibériai trilógiájának 700 forintos 'horribilis' árát, holott, ha átszámítjuk, ez az itteni árnak negyed részét sem teszi ki. Vagyis: a nyugati nem kapja meg a könyvéért járó összeget, ugyanakkor a hazai olvasó számára még mindig elérhetetlen. Nosza, megindult a versengés a nyugati könyvek magyarországi kiadási jogáért, hiszen a meglévőket, offset módszerrel lemásolva, könnyen és aránylag olcsón ki lehet 10-20. ezer példányban hozni. Eddig a dolog rendben is lenne. Egyre jobban elburjánzanak azonban a *kalózkidadások* is, amikor senkitől sem kérnek engedélyt, senkire sincsenek tekintettel, senkinek sem fizetnek semmit, hanem (vagy egészben, vagy nekik tetsző módosításokkal, kihagyásokkal!) kinyomtatják és forgalomba hozzák egyik vagy másik művet."⁷⁹ Ezt persze némely nyugati érdekeltek nem hagyták és bírósághoz fordultak. A legismertebb per Szolzsenyicin "Gulag"-jének Szenté Imre által magyarra fordított és a Nemzetőr által kiadott könyve ügyében folyt. Ez ugyanis engedély nélküli változatlan utánnyomásban került a hazai könyvpiacra. A kalózkidadás elleni pert a Nemzetőr kiadója, illetve vezetője, Makra Zoltán megnyerte. A kalózkidadások rövid időn belül meg is szűntek. Aminthogy csökkent azoknak a hazai utánnyomásoknak a száma is, amelyekből hiányoztak az eredeti kiadás könyvészeti adatai.

A magyarországi kiadók 1989-ben kezdték megjelentetni Nyugaton élő szerzők addig tilos munkáit. Az emigráns kiadványok közül természetesen a legelevenebb érdeklődést a politikai és történelmi tárgyúak, valamint a dokumentum értékű művek keltették. A közönséget minden érdekelte, ami korábban tiltott volt Berkes Erzsébet irodalomkritikus 1989 őszén szóvá tette, hogy a dokumentumpublikációk eléggé váltakozó színvonalúak és az olvasó közönségnek lassan kedve támad "a napjainkat visszatükröző szépprózára is".⁸⁰ Faludy György hozzászólásában elismerte a dokumentumköteteket ért kritikát, de hozzátette, hogy ez a helyzet az irodalommal is, hiszen "váltakozó a szépirodalmi publikálás színvonala minden országban és minden időben". Faludy szerint: "itt többről van szó, mint irodalmi kategorizációról. Ami nálunk az utóbbi hónapokban történt, azt nem egy szempontból a felvilágosodás korához hasonlíthatnám. A magyar nép az irodalom, a memoárirodalom és a történelmi dokumentáció hídjáról tulajdon múltja fölé hajolt, és megismerkedett azzal a fél századdal, melyet letagadtak előle és meghamisítottak. Ezt nemzeti szempontból nemcsak szükségesnek és fontosnak, de meghatóknak és nagyon szépnek tartom!"⁸¹

1989 és 1992 között utánnyomásban a nyugati szépirodalom, esszéirodalom, valamint történetírás számos jeles alkotása került a piacra, a hazai olvasóknak is megfizethető áron. Ezzel hozzáférhetővé váltak a nagyközönség számára olyan emigráns művek, amelyeket addig a Széchenyi könyvtár *Zárt Kiadványok* Tárá-ban őriztek és amelyeket csak engedéllyel és a helyszínen lehetett olvasni. (Ezek 1989 őszén felszabadultak.) Vagy olyanok, amelyek korábban zugárúként, hazatérő turisták csomagjai mélyén lapulva, hazalátogatók révén, vagy egy amerikai intézmény - a New York-i *International Literary Centre* -könyvakciója útján,

két magyar munkatárs, Juhász Vilmos és Reisch Alfréd közreműködésével kerültek Magyarországra, és mozdították elő legalább az értelmiség egy része szellemi, politikai látóhatárának tágulását.

A legnagyobb nyugati magyar könyvkiadó Vörösváry István torontói cége - a *Vörösváry-Weller Nyomda- és Kiadóvállalat* - volt. Főleg idegen nyelvű kiadványokat előállító nagy és modern nyomdájához kapcsolódva működött. Fontos és sikeres könyvei jórészt a hetvenes években jelentek meg, de átnyúlt a nyolcvanas évekre például Márai Sándor műveinek kiadása. Ezek közül a legjelentősebb az 1988-ban három kötetben kiadott "A Garrenek műve" volt. Az újabb könyvek már Budapesten készülnek és onnan jutnak el a nyugati olvasókhoz. Vörösváry kedvet érzett a magyarországi könyvkiadásba való közvetlen és nagyobb méretű bekapcsolódásra: meg akarta venni az állam által működtetett Szépirodalmi Könyvkiadót, de az üzlet nem jött létre. A Vörösváry-cég központja Torontóban maradt, de van budapesti fiókja is, ahol egyebekben kívül folytatja a Márai-naplók kiadását, részben a korábbi kötetekből kihagyott bejegyzéseket, részben az 1984 és 1989 közötti még publikálatlan részt.

Teljes mértékben hazatért a New York-i *Püski Kiadóvállalat*, amely úttörő szerepet játszott a nyugati magyar könyvkiadás hazai terjeszkedésében. Püski Sándor New Yorkban évenként szép számban adta ki nyugati szerzők - köztük Györgyey Klára (1987), Högye Mihály (1985), Nagy Károly (1988), Ölvedi János (1985), Sztáray Zoltán (1985,1986), Vatai László (1985) - könyveit, valamint hazai és kisebbségi írók - például Csurka István (1986,1988), Duray Miklós (1989), Für Lajos (1987), M. Kiss Sándor (1987), Konrád György (1986), Rónai András (1990) műveit.

Püski Sándor és felesége a nyolcvanas évek közepén is rendszeresen hívott meg hazai írókat, tudósokat és művészeket, köztük az ellenzéki értelmiség mindkét irányzatához tartozókat. Számukra nemcsak előadásteket rendezett New York-i könyvesboltjában, hanem amerikai előadó körutakat is szervezett nekik.

1986-ban sikerült először nyugati magyar szerzők műveit a május végi ünnepi könyvhéten bemutatnia. Tervei közül a hatóságok csak azt engedélyezték, hogy az erdélyieknek, szlovákiaiaknak és vajdaságiaknak létesített "Külföldi magyar szerzők" feliratú sátorban a kisebbségi szerzőkön kívül Gombos Gyula két könyve (a "Szabadság alapítók" és a "Szabó Dezső"), valamint Szalay Lajos hatvan rajzát tartalmazó albuma is helyet kaphasson. Püski részt vett az 1987. szeptember 27-én rendezett lakiteleki találkozón és felszólalásában bejelentette, hogy kiadja a tanácskozás anyagát. Egy hónap múlva, október 26-án, visszatérőben New Yorkba, a ferihegyi repülőtéren a belügyi hatóságok megmotozták és nyolc órán át kihallgatták. A belügyesek feltehetően a Lakiteleken elhangzott felszólalások szövegét kívánták lefoglalni. Ezt nem találták, de elkoboztak kéziratokat, magnókazettákat, feljegyzéseket és útlevelét. Másnap mindent visszaadtak és bocsánatot kértek. Püski csak egy hét múlva repülhetett el Budapestről. A zaklatás világosan mutatta a kormány engedékenységének határait és azt a bizonytalanságot, nyugtalanságot, amely a felelős kommunista vezetőket bukásuk előtt eltöltötte.

A helyzet alakulása Püskinek kedvezett. Nem adván fel szándékait és terveit 1988-ban már az Eötvös-kiadóval együtt 1989-től pedig önálló kiadóként jelentetett meg és adott el saját boltjában könyveket. Sőt vidéki városokban is nyitott könyvkereskedést. Ezekben nemcsak a Magyarországon, de korábban Amerikában kiadott műveket, valamint más nyugati magyar könyveket is árusított. A Püski Kiadó 1992-ig Budapesten mintegy ötven könyvet jelentetett meg, köztük több nyugati szerző munkáját. A kiadott könyvek száma 1995-ben megközelítette a százat. A budapesti Püski Könyvesház, a New York-i mintájára, nemcsak elárusítóhely, de népes közönségű könyvbemutatók színhelye is. Püski Sándor megbecsülésének és népszerűségének látható jele volt az a két ünnepség, amelyre 1991-ben 80. születésnapja, majd 1995-ben Zoltán Ilonával kötött házassága 60. évfordulója alkalmából került sor.

Hazaköltözött Csicsery-Rónay István *Occidental Press* nevű vállalata is. A legrégebbi nyugati magyar kiadók egyike, 1953-ban alakult. Számos jelentős irodalmi és történelmi kiadvánnyal gyarapította a nyugati magyar könyvtermést. Ezek között idegennyelvű munka is volt. Kiadott ezen kívül művészeti albumokat, hanglemezeket és magnókazettákat. Csicsery-Rónay 1990 óta Budapesten él, kiadói tevékenységét a magyar fővárosban folytatja. Az *Occidental Press*-nél jelent meg 1992-ben a "Teleki Pál és kora" című tanulmánygyűjtemény, valamint magyarul C. A. Macartney *October Fifteenth* című angol nyelvű magyar történelmének egy bő részlete "Teleki Pál miniszterelnöksége 1939-1941" címmel. Újból kiadta a Gombos Gyula által szerkesztett "Szabó Dezső és a magyar miniszterelnökök" című kötetet. 1995 őszén látott napvilágot a Csicsery-Rónay által létrehozott Ezer kilencszáznegyvenöt Alapítvánnyal közösen kiadott "Nagy Ferenc miniszterelnök" című tanulmány-és emlékezés-gyűjtemény. 1994 nyarán a budapesti Petőfi Irodalmi Múzeum kiállításon mutatta be az *Occidental Press* négy évtizedes működését.

A valamely szervezethez, folyóirathoz vagy laphoz kapcsolódó kiadók közül a legnagyobb és legjelentősebb vállalkozás az *Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem* könyvkiadója. Tevékenységét 1977-ben kezdte el. A kiadói munka és terjesztés eredményesebb elvégzése érdekében az "Erdélyi Szépművés Céh" példájára a Szabadegyetem létrehozta a Könyvbarátok Körét. Ennek tagjai rendszeres átvételi kötelezettségvállalás ellenében kedvezményes áron kapták meg a kiadványokat. 1977 és 1984 között a kiadó gondozásában 21 könyv látott napvilágot, köztük: Bibó István összegyűjtött munkáinak négy kötete, nyugati magyar költők, valamint elbeszélők antológiája, Cs. Szabó László, Szabó Zoltán, Ordass Lajos, Sütő András, Janics Kálmán, Peéry Rezső, Hanák Tibor, Domahidy András, Konrád György és Szelényi Iván, Szépfalusi István, Vándor Györgyi, Tóth János munkái. 1985 és 1989 között, tehát 5 év alatt 16 könyv jelent meg, évente legalább három. Ebben az időszakban is kiadásra került két antológia - az esszék és a tanulmányok gyűjteménye - valamint a "Harminc év, 1956-1986" című tanulmánykötet a magyar forradalomról. A többi könyv szerzőinek névsora: Tamási Áron, Ravasz László, Hamvas Béla, Mikó Imre, Bíró Sándor, Lakatos Demeter, Szabó Zoltán, Domahidy Miklós, Harmat Pál, Kovács Andor, Borbándi Gyula. A könyvek Kerekes János és Mária müncheni nyomdájában - a hajdani Molnár-nyomdában - készültek. A vállalkozás pénzügyileg megalapozott volt. Szöllősy Árpád sikeres szervező és ügykezelő munkája eredményeként a könyvbarátok száma mintegy hatszázra nőtt.

A magyarországi fordulat következményeként az addigi 1500 helyett már 3000-et nyomtattak ki az 1989-ben megjelent két könyvből, annak érdekében, hogy belőlük 2000 már Magyarországon és a szomszédos országokban is terjeszthető legyen, természetesen anyagi ráfizetéssel, hiszen nagyon olcsón kellett adni, hogy az érdeklődők megvehessek. "Legelső dolgunk az volt 1989 után - mondta egy interjúban Kovács Andor, a terjesztés bázeli irányítója -, hogy az itt raktáron lévő könyveinknek zömét hazavigyük. Így több ezer könyvünk jutott el 1990-ben Magyarországra."⁸² Igen nagy számban kerültek könyvek ingyen is hazai érdeklődők és kisebbségi magyarok kezébe.

A könyvkiadás - budapesti kiadókkal együttműködve - részben Magyarországon folytatódott. Ilyen közös kiadás eredményeként jelent meg a hazai sztálinizációról és desztálinizációról szóló kötet (1990), Domahidy Miklós drámagyűjteménye, a Bibó-émlékkönyv két kötete (1991), Pap László református egyháztörténeti műve (1992), Valyi Nagy Ervin írásainak válogatása (1993). A kiadásra kerülő kéziratok kiválasztását, a szöveggondozást a Szabadegyetem lektorátusa végezte. Ennek élén tizenegy év óta Ballá Bálint áll. A könyvbarátok közül 1992 elején már csaknem száz Magyarországon élt. 1993 végén Szöllősy Pál elnök bejelentette, hogy a Szabadegyetem rendszeressé és folyamatossá teszi könyvkiadói tevékenységét. Ennek megvalósulása csak azon múlik, hogy időben elkészülnek-e a tervbe vert művek kéziratai. Bízató kezdetnek számít Bonkáló Sándor "A rutének" című művének 1996. tavaszi megjelenése.

A *Katolikus Szemle* kiadói tevékenysége is áthelyeződött Magyarországra. Római működése utolsó két jelentősebb terméke Gosztonyi Péter "A magyar honvédség a második világháborúban" című munkája (1986) és a "Félbemaradt reformkor" című tanulmánygyűjtemény (1990) volt. A magyarországi áttelepedés utáni kiadói program a Pax Romána kongresszusok anyagának közzétételében, tanulmánygyűjteményekben és vallási témájú publikációkban merül ki. A kötetek - átlagosan 200 lap terjedelemben - évenként kétszer jelennek meg, a *Katolikus Szemle* kettős számaiként. Az 1991 és 1995 között megjelent tíz kötetből négy Pax Romána kongresszusi anyagot, egy-egy a Barankovics Akadémia tanulmányi konferenciáján, az 1994-es olaszországi, gazzadai nemzetközi konferencián, az 1995-ös ökumenikus találkozáson elhangzott előadásokat, lengyel témájú tanulmányokat, II. János Pál pápa magyarországi látogatásáról szóló beszámolókat, valamint 1994-ben a Békés Gellért 80. születésnapjára összeállított Festschriftet tartalmazott. A szerkesztők között volt Ballá Bálint, Békés Gellért, Boór János, Czigány Imre, Endreffy Zoltán, Forintos György, Horváth Árpád, Kovács K. Zoltán, Somorjai Ádám, Szesztay András. A köteteket a Pannonhalmi Bencés Kiadó terjeszti.

A Szivárvánnyal közös vállalkozásként működő és Mózsi Ferenc által vezetett *FRÁMO Kiadónak* 1982-től 1995 nyaráig huszonöt kötete látott napvilágot. Ebből tizenkilenc 1985 után jelent meg: a többi között Mózsi Ferenc, Simándi Ágnes, Tűz Tamás és a SMIKK-el közös kiadásban Major-Zala Lajos versei, Ferdinandy György elbeszélései, Makkay János verses regénye, Orwell egy munkája, és a Hidegkúti Béla által szerkesztett Koestler Emlékkönyv.

A *Magyar Műhely* változatlanul folytatta könyvkiadói tevékenységét, részben Párizsban, részben Magyarországon megjelentetett kötetekkel. 1985 és 1994 között húsz kiadványa látott napvilágot Köztük két francia író műve, Bujdosó Alpár és Papp Tibor két-két kötete, valamint egy-egy könyv Molnár Katalintól, Zend Róberttől, a párizsi Márton Lászlótól, Nagy Páltól, Bakucz Józseftől, Petőfi S. Jánostól, továbbá két hazai szerzőtől.

Az *Irodalmi Újság* 1983-ban indult könyvkiadói programjában - az I. U. Sorozatában - rövid néhány év alatt a Rajk-per, továbbá a Mindszenty-per anyagát tartalmazó, valamint Nagy Imre párizsi temetéséről készült dokumentumköteteken kívül megjelent Schöpflin Gyula, Sozán Mihály, Szabó Zoltán, Tardos Tibor és a budapesti Kubinyi Ferenc egy-egy könyve.

A *Magyar Füzetek* 1980-ban kezdett könyveket kiadni. 1985 és 1989 között öt kiadványa jelent meg. Ezek között a párizsi Faragó Bélán kívül a budapesti Dalos György, Kenedi János, Kis János és Tamás Gáspár Miklós egy-egy munkája szerepelt. A Magyar Füzetek 1982-től a Király Béla által vezetett Atlanti Kutató és Kiadó Társulattal közös kiadásban megszűnéséig további kilenc művet jelentetett meg, ebből ötöt 1986 és 1988 között. Ezek egy kivétellel az 56-os forradalommal foglalkoztak. Köztük volt a magyar munkástanácsokról szóló dokumentumkötet (Bili Lomax szerkesztésében), Király Béla személyes visszaemlékezései az 1944 és 1956 közötti időszakra, egy ötvenhatos tanulmánygyűjtemény és Molnár Miklós "Egy vereség diadala" című könyve.

Az imént említett *Atlanti Kutató és Kiadó Társulat* angol nyelvű magyar történelmi monográfiáiról, valamint a magyar történelmi tárgyú német tudományos műveket megjelentető *Müncheni Magyar Intézet*ről az amerikai, illetve németországi kolóniát bemutató fejezetben már szó volt.

A *Hollandiai Mikes Kelemen Kör* könyvkiadási tevékenysége alábbhagyott a nyolcvanas évek második felében. Csupán egyetlen könyve jelent meg az e munkában tárgyalt időszakban, mégpedig a magyar polgári társadalomról rendezett 1987-es tanulmányi konferencia előadásainak gyűjteménye ("Változatosság és állandóság", 1989).

A *SMIKK* 1985 és 1992 között befejezte a *Gesta Hungarorum* című három kötetes magyar történelmi könyvsorozatot (1990-ben), kiadta továbbá a két világháború *Vö⁷^*^ CT-PIIPTT* PIPH-^1 valamint a nyugati magyar irodalomról rendezett konferencia anyagát (1987-ben, illetve 1989-ben). Végül 1992-ben már Magyarországon készült el az eddigi utolsó kötet, amely előző konferenciákon - főleg Szegeden és Egerben - elhangzott előadásokat tartalmazott, "Szűkülő vagy táguló horizontok? Magyarok a változó világban" címmel.

Nádas János és Somogyi Ferenc szerkesztésében, az *Árpád Kiadó* gondozásában változatlan formában és terjedelemben megjelentek a clevelandi Magyar Találkozók krónikái. A sorozat immár a harmincadikon túli kötetnél tart.

A *Bessenyei György Kör* "Tanúk korokról" című előadásainak anyagából válogatva az újabbkori magyar történelmet elevenítette fel. Huszonkét jelentős közéleti személy emlékezéseiből és vallomásaiból 1977 és 1990 között nyolc nyomtatásban is napvilágot látott. Ezekből három - Király Béla, Kovács Andor és Papp László munkája - 1986 és 1988 között jelent meg. E sorozatból néhány budapesti szamizdat kiadásban hazai olvasóközönséghez is eljutott. A legnagyobb figyelmet Nyeste Zoltán "Recsk" című tanúvallomása keltette.

A *Kanadai Magyar írók Szövetsége* 1968 óta élénk kiadói tevékenységet fejtett ki, az irodalmi antológiák egész sorát adta ki és több kanadai magyar írónak nyújtott megjelenési lehetőséget. 1985 után azonban már csak néhány könyv kiadására tellett az erejéből. Ugyancsak megfoglyatkozott Wass Albert vállalkozásának, az *Amerikai Magyar Szépmíves Céhnek* a termése, valamint a *Magyar Baráti Közösség* angol nyelvű könyvtámogatói tevékenysége is. Az utóbbi a tárgyalt tíz év alatt csak két könyv kiadását készítette elő, súlyos mondanivalója miatt azonban mind a kettő elsőrangú fontosságúnak nevezhető. Az egyik Borsody István szerkesztésében 1988-ban megjelent "The Hungarians, A Divided Nation" című tanulmánykötet a magyar kisebbségi problémákról, a másik Bibó István tanulmányainak egy válogatása Nagy Károly «7:fn-Vpg7ff&sfthpn "Democracy, Revolution, Self-Determination" címmel. Ennek társkiadója az Atlanti Kutató és Kiadó Társulat volt.

Néhány könyvvel gyarapította 1985 és 1995 között a nyugati magyar könyvtermést a *Nemzetőr* és az ausztráliai *Magyar Élet*. Az előbbi kínálatából kiemelkedett 1985-ben a hazai kéziratossá tiltott irodalomból készült "Független Fórum" című válogatás, Makra Zoltán emlékezés-kötete és Szenté Imre "Kalevala"-fordítása, amelynek társkiadója a *Nemzedékek* című folyóirat volt. A Magyar Élet főleg újabbkori történelmi és kisebbségi kérdéseket érintő munkákat adott ki.

A megszűnt nyugati magyar kiadók közül a legjelentősebb kétségtelenül a müncheni *Aurora* volt, amelyet Molnár József vezetett. Az Új Látóhatár testvér vállalatának tekintették, nemcsak alapítója és vezetője személye miatt, hanem azért is, mert a szerzők túlnyomó többsége az Új Látóhatárban publikált. Az *Aurora* könyvek sorozata 1963-ban indult és 1990-ig mintegy hatvan kötet jelent meg. A legtöbb – szám szerint negyven - 1963 és 1976 között készült. Molnár József - mint már említés történt róla - 1983-ban eladta nyomdáját, a könyvkiadást azonban csökkentett mértékben folytatta. 1987-ig kiadta még Major-Zala Lajos és Vándor Györgyi egy-egy kötetét, az *Aurora* kiskönyvtárban Peéry Rezső, Padányi-Gulyás Béla és Korek Valéria munkáit, az egyháztörténelmi sorozatban Pfeiffer János egy művét. Az *Aurora* kiadásában láttak napvilágot Határ Győző kötetei is, ezeket azonban a szerző állította elő Londonban. 1987 után Határ könyvein kívül már nem volt *Aurora*-kiadás.

Az *Aurora*n és a már említett Irodalmi Újságon, Magyar Füzeteken, Bessenyei György Körön, Amerikai Magyar Szépmíves Céhen kívül befejezte kiadói tevékenységét az *Újváry-Grijf*-kiadó, a *Herp* Kiadó, a *Nóvum*, a kölni *Irodalmi Levelek*, a *Szepsi Csombor Kör*, Ausztráliában mind Dezséry András, mind Endrey Antal kiadója, Svédországban Thinsz Géza egyszemélyes vállalkozása. A régi kiadók egy része félig hazatért, mások formailag léteznek még, de évek óta tétlenek. Működik még a svájci *Duna Kiadó*, a bécsi *integratio*, az "*Európa* "-*Club* és mint legújabb alakulás, a stockholmi *Erdélyi Könyv Egylet*, amely 1991 óta - Veress Zoltán és Veress T. Magda vezetésével - erdélyi szerzők műveit jelenteti meg. A kiadónak immár sok száz támogatója van. Kiadott vagy ma is kiad könyvet az Egyesült Államokban Sisa István (Vista Publishüig), Fehérváry István (Pro Libertate Publishing), a Hámos László által vezetett Magyar Emberi Jogok Alapítvány, a Lőte Lajos vezette Erdélyi

Bizottság, az Amerikai Magyar Könyvtár és Történelmi Társulat, valamint néhány újság; Kanadában a Rákóczi Alapítvány, Ausztráliában néhány kisebb kiadói vállalkozás. Újabb alapítás a párizsi *Editions Virág*, amelyben Virág Ibolya szépirodalmi műveket jelentet meg.

Sajnos, Nyugaton csak részben történt meg a nagy és sok évtizedes múltra visszatekintő folyóiratok repertóriumainak kiadása. E munkát külföldön csak a Magyar Műhely, a Katolikus Szemle és az Új Látóhatár végezte el, de hiányosan, mert egyiknek sincs teljes publikációs adattára. Az első lépést 1972-ben a Magyar Műhely tette meg, tíz év anyagának feldolgozásával. Az Új Látóhatár 1976-ban jelentette meg az 1950 és 1975 közötti időszak repertóriumát, majd 1988-ban megjelent az 1976-1987-es repertórium. Hiányzik tehát még az utolsó két év, 1988-89 feldolgozása. A Katolikus Szemle is csak az 1949 és 1978 közötti adatokat állította össze és adta ki 1980-ban. Teljes repertóriumuk csak az Irodalmi Újságnak van, egybekötve a magyarországi Bethlen Gábor Kiadónál megjelent reprint kiadással. Ennek hátránya, hogy önmagában nem kapható, tehát akinek szüksége lenne rá, meg kell vegye az I. U. összes nyugati évfolyamait. A repertórium-kiadás legújabb terméke is Magyarországon készült. 1995-ben jelent meg a Szivárvány/ M-Szivárvány repertóriumuk. Ez tartalmazza az 1980 és 1994 között a Chicagóban, majd Budapesten kiadott negyvennégy szám teljes anyagának adatait.

7. Cserkészzet

A Nyugaton működő *Magyar Cserkészszövetség* 1984 végén 13 országban 6500 fiú- és leánycserkesszel 86 csapatot tartott nyilván. Az első emigráns cserkészcsapatok alakulása óta eltelt majd négy évtized során immár mintegy ötvenezer fiatal- és középkorú nyugati magyar állott hosszabb-rövidebb ideig a cserkészzet nevelő befolyása alatt. Számos - főleg nevelési, oktatási, művelődési és vallási - kezdeményezés és intézmény indult, illetve működött volt cserkészek részvételével.

A nyolcvanas évek közepéig véglegesen kialakultak a cserkészzet működési keretei. A központi szövetség, amely a kerületi - kontinentális - munkát összefogta, az amerikai New Jersey államban lévő Garfieldben rendezkedett be. Ott adták ki és adják ki a *Magyar Cserkész* című lapot, amelyet hazai megszűnése után az emigráns cserkészek támasztottak fel 1948-ban és jelenleg külföldi kiadása 47. évfolyamánál tart. Ugyancsak Garfieldben jelenik meg a cserkészvezetők és szülők félévi értesítője, a *Vezetők Lapja*. A cserkészvezetők központi és felsőfokú képzése a Buffalo közelében lévő Fillmore-ban, a Sík Sándor Cserkészparkban történik. A Szövetség irányításában kezdettől fogva Bodnár Gábor játszott vezető szerepet.

A Szövetség élénk kiadói tevékenységet is kifejtett. Elsősorban olyan könyvek és füzetek megjelentetésével foglalkozott, amelyekre a cserkészmunkában vagy a magyarságismereti nevelésben volt szükség. Jelentősek voltak a cserkész-történeti művek is. Köztük a Bodnár Gábor által írt "A magyarországi cserkészzet története", a müncheni Köhler Ferenc munkái: "Gödöllő 50 éves", "Sík Sándor emlékévk" és "75 éves magyar cserkészzet". Ez utóbbiakat az Európai Cserkészkerület adta ki. A szerző több évtizedes tevékenysége és népszerűsége folytán sok olvasóhoz jutott el Köllek György "Értetek és miattatok" című 1986-ban megjelent emlékezéskötete

A cserkészirodalomról szólván említést érdemel Nagy Lászlónak először franciául, majd egyéb nyelveken megjelent "250 millió cserkész" című könyve, amelyben a szerző a cserkészet világméretű tevékenységét írta le.

Nagy László egyébként a cserkészmozgalomban a legmagasabb rangra emelkedett magyar volt. 1969 és 1989 között a genfi Nemzetközi Cserkész Iroda élén állott, vagyis a világcserkészet adminisztratív vezetőjeként működött.

1985-ben az emigráns cserkészek megünnepelték a magyar cserkészet működésének 75. és a külföldi magyar cserkészet indulásának 40. évfordulóját. A jubileumról szólva Bodnár Gábor a Vezetők Lapjában az ökumenikus hitet, a szolgálatvállalást és a népi kultúrát nevezte az emigráns cserkészet három erőforrásának. A 75. évforduló alkalmából 1985 júliusában Castel Gandolfóban II. János Pál pápánál tisztelegő látogatást tett egy 50 tagú magyar cserkészdelegáció. A három kontinens tíz országából érkezett küldöttséget Kölley György európai kerületi parancsnok vezette.

A magyar cserkészvezetők méltán voltak büszkéek arra, hogy szívós és következő munkát végeztek a fiatalok magyar öntudatának, önismeretének és tudásának, különösen nyelvtudásának fejlesztése érdekében. A Szövetség 1987. áprilisi torontói közgyűlésén Némethy György elnök kijelentette: "Célunk továbbra is csak az lehet, hogy felelősségvállalásra, áldozathozatalra, elvek melletti kiállásra neveljünk." Mivel szerte a világban lanyhul a vallásoktatás, azt is közölte, hogy "a vallásos nevelést programunk szervezettebb részévé kell tennünk." Kiemelte a magyar történelemmel és sorskérdésekkel való foglalkozás szükségességét. "A magyar népi, történelmi értékek továbbadását - mondta

- és főként a nemzeti Öntudat kifejlesztését választottuk legfőbb célunknak."⁸³

Bodnár Gábor üv. elnök szavát a magyar nyelv ismeretének és gyakorlásának fontosságát a fiú- és lánycserkészek körében. Egy hírlapi tudósítás szerint elmondta, hogy: "Azok a vezetők és öregcserkészek, akik már külföldön születtek, egymás között tudatosan magyarul beszélnek! Érdekes és fájdalmas tünet ugyanakkor, hogy a szülők egy része hajlamos arra, hogy a családban idegen nyelven társalogjon."⁸⁴ Szólt Bodnár Gábor arról is, hogy mind kevesebb a gyerek és ez megmutatkozik a magyar cserkészek, valamint a magyar iskolák tanulói számában is. "Áldozatkészség terén is tapasztalható - mondta

- fáradtság a szülők részéről. A befogadó országok 'könnyű fajsúlyú' iskolái keveset törődnek a morális értékekkel."⁸⁵ Ezen a kedvezőtlen állapoton igyekeztek a cserkészvezetők nevelő munkájukkal enyhíteni.

1988 és 1990 között három jelentős létesítménnyel gazdagodott a külföldi magyar cserkészet. Ausztráliában, Melbourne közelében Pálos István csapattiszt vezetésével a cserkészeknek sikerült 200.000 dollárért területet vásárolniuk és ott cserkészparkot berendezniük. Európában az I. Cserkészkerület egy húsz holdas területet vett meg, ugyancsak cserkészpark létesítésére. Ezt adományok tették lehetővé, valamint Köhler László csapattiszt szervező munkája és Valentiny Géza kerületi társelnök támogatása. Cserkészek és támogatóik segítségével, valamint Gráber István szervezői tevékenysége eredményeként épült fel a város és környéke fiataljai számára a Clevelandi Cserkészház.⁸⁶

Jubileumi táborokkal ünnepelték az észak-amerikaiak a kanadai Oronó-ban, az európaiak a németországi Coburgban, a dél-amerikaiak Brazíliában, valamint az ausztráliaiak is a 80 éves magyar cserkészteret. A táborozók száma meghaladta az 1500-at. 1990 végén Bodnár Gábor szerint 12 országban 81 csapat működött. A nyilvántartott cserkészek száma valamivel több volt mint ötezer.⁸⁷ Ebből kivehető, hogy a létszámát tekintve a cserkészter visszaesett, hiszen 1984-ben még hat és félezer cserkészt mutatott ki a statisztika. A Kölley György által vezetett müncheni Cserkészbarátok Egyesületének adományok révén sikerült minden esztendőben a karácsonyi-újévi szünetben téli táborot szervezni a közeli Tirolban. Kulturális, szórakoztató és sportmüSORaikkal e táborok nemcsak fiatalokat, de cserkészszülöket is vonzottak. A résztvevők száma mindannyiszor meghaladta a százat.

1988-tól kezdődően a nyugati Cserkészszövetség tevékeny szerepet vállalt a magyarországi cserkészter újjáélesztésében. A nyár folyamán a fillmorei Cserkészparkban 26 magyarországi cserkésztszistet hívott rneg tanfolyamra. Az Európai Kerület ausztriai vezetöképző táborában 22 hazai segédtszistet és 70 örsvezetöt képeztek ki a nyugati magyar cserkészek költségén.

1989. február 11-én a kommunisták által betiltott hajdani szövetség jogutódként Budapesten megalakult a Magyar Cserkészszövetség. Első elnöke id. Surján László lett.

Az emigráns szövetség jelentős támogatásban részesítette a magyarországi mozgalmat. 1989 első hónapjaiban 30.000 könyvet jelentetett meg Budapesten a hiányzó cserkészirodalom pótlására. Folytatódtak a külföldi kiképzések az Egyesült Államokban és Ausztriában. 1990-ben az ausztriai Eibisbergben a hazaiakon kívül már szlovákiai és romániai magyar cserkészek is részt vettek a vezetöképző táborozáson. Az emigráns szövetség 1992-ig több mint 100.000 dollárt adott a Kárpát-medencei szövetségeknek a tsztképzés támogatására. Ez az összeg amerikai magyarok adományaiból folyt be.

1991 februárjában Budapesten a hazai és az emigráns cserkészszövetség hivatalosan is létrehozta egymással a kapcsolatot. Amikor a *Cserkészmozgalm Világszervezete* - amely politikai okokból nem fogadta be tagjai közé a magyar emigráns szövetséget - 1990-ben felvette a Budapesten újjáalakult Magyar Cserkészszövetséget, a nyugati szervezet lemondott e név használatáról és ezentül *Külföldi Magyar Cserkészszövetségnek* nevezte magát. Bodnár Gábor írásos beszámolója szerint: "azzal, hogy a hazaiak véglegesen átveszik tőlünk a számukra örzött nevet... ök otthon, mi külföldön kötelezzük el magunkat Isten, haza, embertársak és a magyarság szolgálatára."⁸⁸

Az 1993 áprilisában tartott montreali közgyűlésen Bodnár Gábor lemondott üv. elnöki tsztéről és elvállalta a főtitkárságot. Az új üv. elnök Lendvai Imre, egy másod generációs mérnök lett.

Az 1993-as évről szóló beszámolóban Bodnár Gábor közölte, hogy "az elmült két esztendőben, négy világrészben 26 különbözö fokozatú vezetöképző táborunkban 430 külföldi magyar fiatal szerzett képesítést." Az Egyesült Államokban működö hétvégi iskolák jó részét cserkészek tartják fenn. A cserkészek száma tovább csökken. Immár csak négy és félezret tartanak nyilván. A nevelömunkáról szólva panaszként említette, hogy: "a szülök egy része alig, vagy egyáltalán nem törödik gyermeke jellemének, magyar nyelvének fejlesztésével.

Ez fájdalmas még akkor is, ha a többség hálásan veszi jellemfejlesztő és nyelvcsiszoló erőfeszítéseinket." Bodnár félelmetesnek nevezte "az erkölcsi süllyedés veszélyé"-t. Ezért - mint írta - "elhatározásunk továbbra is érvényes: nem fogadjuk be azokat, akik képtelenek a 10 erkölcsi törvényt megtartani." A szövetség az amerikai és az ausztriai vezetőképzést 1991-93-ban Magyarországon - Gödöllőn és Ady-ligeten - folytatta. Ösztöndíjat juttatott több mint háromszáz hazai résztvevőnek. 233 ezer dollár értékű anyagi támogatásban részesítette a magyarországi, valamint a szlovákiai, kárpátaljai, erdélyi és vajdasági magyar cserkészeket. Mindezt a nyugati magyarok áldozatkészsége tette lehetővé.⁸⁹ Miután 1993 óta a Magyar Cserkészsövetség már állami támogatásban részesül, a nyugati segítség a kisebbségi magyar cserkészsövetségeknek jut.

Az 1933-as gödöllői jamboree hatvanadik évfordulója alkalmából 1993-ban Szegeden rendezett emlékkiállításon a magyarországi érdeklődők is értesülhettek a nyugati magyar cserkészek több mint négy évtizedes szerteágazó munkájáról. A Szövetség Nagytanácsa 1993-ban elégedetten állapította meg, hogy "külföldi kötelességeinket híven teljesítettük", a megmaradt hétvégi iskolák "jórészt cserkészszevetők áldozatkészségéből" működnek. Két évvel később eredménynek könyvelte el, hogy: "Megdöntöttük a beolvadás elméletét. Cserkészszermekeink, unokáink magyarul beszélnek, írnak. Nem kevesen közülük akadémiai szintű tudással. Jelentős számban élnek, dolgoznak, segítenek Magyarországon ezek a külföldön felnőtt fiatalok. Őszinte lelkesedéssel kötelezték el magukat a magyarság szolgálatára."⁹⁰

1994-ben súlyos csapás érte a Külföldi Magyar Cserkészsövetséget. Május közepén meghalt elnöke, a New Yorkban élő Némethy György, aki több mint húsz évig állt a szövetség élén.

Az 1995-ös év újból az emlékezések esztendeje volt. A nyugati magyar cserkészek jubileumi nagytáborokban szövetségük fennállásának 50. évfordulóját ünnepelték. A fillmorei Sík Sándor Cserkészparkban mintegy ötszázan vettek részt. A nyugat-európaiak Bajorországban lévő cserkészparkjukban táboroztak. Fillmoreban Bodnár Gábor hivatalosan is bejelentette, hogy visszavonul az aktív cserkészmunkától. Némi keserőséggel állapította meg, hogy a hetvenes években még 13 országban 82 magyar csapat működött, körülbelül hatezer fiú- és leány cserkész el. Ez a szám 1995-re 11 országban négyezer-ötszáz taggal rendelkező 70 csapatra csökkent. A Szövetség azonban büszke lehetett kiterjedt intézményhálózatára: a garfieldi központra, a három nagy amerikai cserkészházra, a Sík Sándor cserkészparkra és az Ohio állambeli Teleki Pál Cserkésztanyára, az ausztráliai Sydneyben működő cserkészházra és a Melbourne-i cserkészparkra, a Buenos Aires-i Rákóczi Ferenc cserkészházra és a Mindszentyről, továbbá Simon Bálintról elnevezett két braziliai cserkészparkra, valamint az európai cserkészet központjára, a Kastl melletti Hárshegy Cserkészparkra. Jelentős volt könyvkiadói programja is, amennyiben több mint száz, részben szépirodalmi, részben a kiképzéshez és magyarságismerethez szükséges könyvet adott ki. A cserkészek által működtetett Hunyadi Mátyás Munkaközösség az elmúlt öt év alatt kb. 35.000 cserkészkönyvet osztott ki Magyarországon és a szomszédos országok magyar fiataljai között.

A cserkészzetben felnőtt nyugati magyarokról szólva Cseh Tibor egy írásában méltán emlegette, hogy "Montrealtól Buenos Airesig vagy Sydney-től Stockholmig, az egyházközösségekben, társadalmi és kulturális egyesületekben, magyar házakban, kórusokban és néptánc-együttesekben, a magyarság érdekeiért küzdő szervezetekben" mindenütt ott találjuk a cserkészzet neveltjeit "A nyugati magyar életnek ők a legerősebb tartóoszlopai. Kétszáz körül van azoknak a cserkészvezetőknek a száma, akik ma Budapesten dolgoznak, számosan igen fontos munkakörben."⁹¹

Az 1995-ös cserkész-világtalálkozót, a jamboreet a hollandiai Dronten mellett rendezték. A mintegy huszonötezer résztvevő között, sajnos, csak hetven magyar volt található. A magyar, különösen a külföldi magyar cserkészeknek a nemzetközi mozgalom vezetőihez való viszonya nem zavartalan. A világszervezet központjában olyan irányzat kerekedett felül, amely barátságtalanul viseltetik a magyar cserkészzetnek a szomszédos országok kisebbségi magyarjai iránti érdeklődésével és szoros kapcsolatával szemben. Bodnár Gábor szerint inkább a szóban forgó országok szövetségeire hallgatnak, amelyek nemcsak a közös útkeresésről nem hajlandók tárgyalni, de a magyar nemzetiségi cserkészlet létjogosultságát is elutasítják, bízva a világszervezet hivatalos személyeinek jóváhagyásában. Bodnár szerint ez ügyben egy új Jalta körvonalai látszanak feltűnni.

8. Hagyományőrzés és bajtársi kapcsolat

a) Szabadságharcosok és politikai foglyok

Az ötvenhatos menekültek több mint másfélszáz ezres tábora nagyrészt olyanokból állt, akik politikai okokból és meggyőződésből hagyták el az országot, de szép számmal akadtak, akiket a magasabb életszínvonal, a jobb megélhetési lehetőségek és a zavartalan élet utáni vágy hajtott Nyugatra. A politikai menekültek egységesek voltak a forradalom történelmi jelentőségének megítélésében és fő eszméinek vállalásában, de különböztek egymástól világnézetileg, politikai felfogásban, a jövőről és a tennivalókról kialakult képük tekintetében. Közülük a tevékenyebbek szervezetekbe tömörültek. A harcokban résztvevők túlnyomó többsége különféle szabadságharcos csoportosulásokban találta meg cselekvési terét. Az ötvenes és hatvanas években több szabadságharcos szövetség, sőt világszövetség alakult, amelyek közül egyik-másik életképtelennek bizonyult és abbahagyta működését.

A legelterjedtebb és legtekintélyesebb szervezetnek a *Magyar Szabadságharcos Világszövetség* volt tekinthető. Ennek erős amerikai, európai és ausztráliai tagozata működött. Az amerikai ismertebb vezetői Pogány András, Pásztor László, Gereben István, Vitéz Baán, Magas István voltak. Az Egyesült Államokban van még egy *Szabadságharcos (Nemzetőr) Világszövetség*, valamint egy *"Hungária" Szabadságharcos Mozgalom* (amelynek a *Szittyakürt* a lapja). Mind a kettő eléggé elszigetelten működik. Az előbbi élén Hóka Ernő és Mihály állt. Hóka Mihály 1994 nyarán elhunyt. Kettőjük révén a Szövetség erősen összefonódott a *Magyar Október 23 Mozgalom* nevű szervezettel és a Sulyok Dezső emlékéért ápoló *Magyar Szabadságpárttal*. Ez a magyarországi rendszerváltozás után a Torgyán József által vezetett Kisgazdapárttal működött együtt.

A Szittyakürtöt megjelentető másik szabadságharcos mozgalom központja Clevelandben van. Az amerikai szabadságharcos szervezetekről részletesen az Egyesült Államok magyarjaival foglalkozó fejezetben volt szó. A Szabadságharcos Világszövetség tagszervezetei a politikai tevékenység helyett 1990 óta mindinkább a társadalmira helyezik a hangsúlyt, a kolóniák közösségi életében vesznek részt és a másodgenerációs fiatalok közreműködésével igyekeznek a nemzedékváltást végbevinni ezáltal létüket biztosítani. Már nem annyira a gyérülő hajdani ötvenhatos harcosharcosok összefogása a cél, sokkal inkább az ötvenhatos eszmék és hagyományok ápolása, a közösségi életben való érvényre juttatása.

A Magyar Szabadságharcos Világszövetség elnöke a Kanadában élő Magas István. A szervezetet a nyolcvanas évek második felében erősen foglalkoztatták a magyarországi helyzet változására utaló jelek. Az 1988 októberében Calgaryban rendezett kongresszuson külön politikai szimpóziumon "Jelen és jövő feladatok a magyar érdekek szolgálatában" címmel tárgyalták meg a legsürgetőbb tennivalókat. Ezen az eszmecserén az emigráns politikai közélet több jeles tagja vett részt köztük - Magas Istvánon kívül - Pogány András, Gereben István, Walter István, Tollas Tibor, Tamási Miklós, Mátrai Géza, Jajczay Frigyes, a Világszövetség főtitkára. A felszólalásokban hangot kapott az a vélemény, hogy a nyugati magyaroknak támogatniuk kell a hazai ellenzéki kezdeményezéseket, valamint tiltakozniuk a szomszédos országok magyar nemzetiségű polgárait sújtó megkülönböztető intézkedések ellen. Ilyen szellemben született meg az *Amerikai Magyar Szabadságharcos Szövetség* Intéző Bizottságának 1987 tavaszán Pogány András elnök vezetésével tartott ülésén elfogadott határozat is. A többi között szót emelt a budapesti kommunista kormány "egyre erősödő aknamunkája" ellen, amellyel "a szabad magyarság politikai hatékonyságát próbálja aláásni, annak szervezeteit infiltrálja, egymás ellen kijátssza". Elhatározta, hogy még erélyesebben követelni fogja Nagy Imre gyilkosaitól, hogy "végre adják ki a titokban, jeltelen sírokba temetett szabadságharcosok tetemeit hozzátartozóiknak abból a célból, hogy minden embernek kijáró végtisztességgel helyezhessék szeretteiket végső nyugalomra".

A nyugati ötvenhatos szabadságharcosok tevékenységének jó része az 1990-es szabad választások és a demokratikus Magyarország létrejötte után áthelyeződött Magyarországra, és ezzel az emigrációban végzett munka visszaesett. Az ötvenhatos célokért már a hazában is lehetett küzdeni, ott alakultak ki a megvalósulásuk érdekében folytatott küzdelem valódi színterei. Az emigráns szabadságharcosok szerepe járulékosá vált. Ténykedésük részévé lett a Magyarországon folyó központi munkának. Működésük azonban némi módosulásokkal folytatódott. Az *Európai Magyar Szabadságharcos Szövetség* 1993. márciusi kölni közgyűlésén például elhatározta, hogy - miután Nagy Alajos elnök és a vezetőség lemondott - nem választ többé elnököt és főtitkárt, hanem e tisztet rotációs alapon az európai tagszervezetek országos vezetői látják el. Ily módon 1993-94-ben a franciaországi Sujánszky Jenő lett az európai elnök és Németh István a főtitkár. (E közgyűlésen érdemeik elismeréseként Tollas Tibort és Nagy Alajost örökös tb. elnökké választották.)

Az Európai Szabadságharcos Szövetség 1994 májusában nyilatkozatot bocsájtott ki, amelyben sajnálattal állapította meg, hogy: a vasfüggöny összeomlása után megtartott második szabad választás során olyan politikai párt győzött, amelynek szellemisége nem azonosítható az 1956-os Forradalmunk szellemével, erkölcsi örökségével és azzal a tisztelettel és szeretettel, amit mi, volt szabadságharcosok érzünk a harcokban hősi halált halt bajtársaink és a Forradalom leverése utáni megtorlásban kivégzett mártírjaink emléke iránt. Mivel a parlamenti képviselők megválasztása a teljesen függetlenné vált országban valóban demokratikus keretek között zajlott le, tudomásul vesszük a választók döntését és az új kormányt, az 1990 előtti Kádár-korszak kormányaival ellentétben, Magyarország törvényes kormánynak tekintjük. Reméljük, hogy az új kormány biztosítani fogja az emberi szabadságjogokra épülő parlamentáris demokrácia hiánytalan működését és örökdik azon, hogy az 1956-os Forradalmunk emlékének világtörténelmi csillogása ne árnyékolódjék be. Hangsúlyozzuk, hogy szolidaritásunk és bajtársi szeretetünk elsősorban azok felé irányul, akiknek hozzátartozóit az idegen elnyomás ideje alatt hazafias magatartásuk miatt kivégezték, vagy akik maguk is börtönbüntetést szenvedtek és a börtön után évtizedeken keresztül teljes mellőzöttségben és félreállításban voltak részük.⁹²

Az ország felszabadulása után az emigráns szabadságharcosok közül többen hazatértek - köztük Pongrátz Gergely, a Corvin-köz ötvenhatos parancsnoka -, többen pedig Nyugaton maradtak ugyan, de szabadságharcos szövetségi működésüket részben Magyarországon folytatták. A nyugati és a hazai szabadságharcosok egyesülése elégtétellel és megelégedéssel töltött el mindenkit, de nem volt oly zavartalan, mint remélni lehetett. Hamarosan kiütöztek az ellentétek, nemcsak hazaiak és kintiek, de a különböző felfogású ötvenhatosok között is. Fő célnak az igazságtételt, az ötvenhatosok rehabilitálását, a forradalom résztvevőinek és harcuknak méltánylását, a bebörtönzöttek és üldözöttek, valamint a kivégzettek hátra maradtainak kárpótlását, és az ötvenhatos egység megteremtését tekintették. Az érdemi eredményt és sikert hátráltatta az érdekelték közötti egyenetlenség és viszály. A többi között akörül a kérdés körül, kiket illet meg a forradalom és szabadságharc érdeme és dicsősége. Az előkészítőit, a politikusokat vagy a fegyveres harcosokat? Kommunista volt mindegyik rétegben, de országos hírük következtében, csak az előkészítésben és a politikai erők küzdelmében részt vettek személyén akadtak fenn sokan, kiknek gondot okozott, hogyan kezeljék egy kommunistaellenes népfelkelésben, illetve előkészítésében szerepet vállalt kommunisták közreműködését. E kérdésben nemcsak szervezetek - mint például a *Történelmi Igazságtétel Bizottsága (TIB)* és szabadságharcos csoportok - között, de a szabadságharcosok táborán belül is áthidalhatatlan nézeteltérések támadtak. Az Egyesült Államokból Magyarországra költözött Pongrátz Gergely szerint "a forradalmat az utca embere vívta", amiben benne rejlett az előkészítők és a politikai küzdelmet vívók szerepének lebecsülése. Mások ez utóbbit helyezték ötvenhatos történelmük előterébe, amit annál könnyebben megtehettek, mert a forradalomról kialakult ismeretek is nagyrészt közéleti személyek köré fonódtak és a magyar nép vállalkozása nemzetközileg is megszemélyesítette vált.

A nyugati szabadságharcosok közül sokan úgy érezték, hogy a forradalomról kialakult képet elhalványítja a kommunisták szerepe, ami szerintük sohasem jött volna létre a fegyvert ragadó fiatalok és az utcai nép hősi önfeláldozása nélkül. Valóban, de a fegyveres felkelők aligha érhetek volna el sikert, ha Nagy Imre és hívei, köztük a reformerré vált írók és gondolkodók, nem bontják meg a bolsevisták hatalmi központjának és erőszakszerveinek belső egységét, nem állították volna - akár őszinte meggyőződésből, akár egzisztenciális számításból - a forradalom ügye mellé az uralkodó párt nagy részét úgyhogy végül a szovjet rend és érdekek oldalán csak az ÁVH és a sztálinista funkcionáriusok tartottak ki. Sajnos, e két véglet között erőtlenség volt azok hangja, akik egyforma jelentőséget tulajdonítottak a felkelés és szabadságharc két fő tényezőjének, tehát a politikai tevékenységnek és az utcai harcoknak.

1991 októberében Budapesten létrejött a hazai és a nyugati szabadságharcosok közös szervezete, az *1956-os Magyarok Világszövetsége*, azzal a céllal, hogy győzelemre vigye az 1956-os forradalom és szabadságharc eszméit. Az egysége ezúttal sem sikerült megeremteni, hiszen több ötvenhatos szervezet - köztük a TTB, Rácz Sándor csoportja, a POFOSZ (Politikai Foglyok Szövetsége) - kimaradt belőle. Elnökké Pongráz Gergelyt választották meg. E tisztét 1994 nyaráig látta el. A szövetségnek sikerült megfelelő helyiséget kapnia, öreg, szegény tagjainak pedig lakáshoz jutniok. 1993 október közepén Budapesten lezajlott tekintélyes nyugati részvétellel az Ötvenhatos Magyarok Világtalálkozója. Érdemleges eredménye ennek sem lett, mert az egység ezúttal sem jött létre, de a cél változatlan maradt: a forradalom eszméit valló nemzeti érzelmű magyarok közös táborba tömörítése.

A TIB-et is eléggé megosztották belső ellentétek. A tagok egy részének pártpolitikai kötöttsége megnehezítette, majd lehetetlenné tette az egységes fellépést. Miután a kezdetben szűk körű bizottság kiszélesedett és taglétszáma megemelkedett, a főleg Nagy Imre hajdani híveiből álló és az SZDSZ-szel rokonszenvező első vezetőséget felváltotta egy új tisztikar az MDF-képviselő Zimányi Tibor vezetésével. Vele a korábbi hangadó együttes nem tudott együttműködni. A régi TIB-vezetők másokkal közösen 1994 október közepén létrehozták az *Ötvenhatos Emlékbizottságot*, amely egy hírlapi tudósítás szerint "nem kíván szervezetté alakulni, a napi politikai kérdésekben állást foglalni, de indítatva érzi magát, hogy alkalmanként hallassa szavát, amennyiben úgy érzi, hogy a nemzet és a társadalom érdeke ezt megkívánja." A szóvivők egyike, Mécs Imre kijelentette, hogy "három évtizednyi ellenpropaganda után a valódi '56-otkell megmutatni a maga teljességében. Ennek érdekében nagyobb támogatást kell nyújtani a fiatal '56 kutatóknak." Az alapítók nem bejegyzett társadalmi szervezetet, hanem zárt létszámú bizottságot hoztak létre, abban a reményben, hogy hosszabb életű lesz, mint a TIB volt. Az új bizottság ötvenhat taggal alakult meg. Körülbelül egy negyedük Nyugaton él; köztük van Benkő Zoltán, Bujdosó Alpár, Gereben István, Gosztonyi Péter, Kovács Andor, Lipták Béla, Nagy Ernő, Nagy Károly, Várallyai Gyula.

Az 1994-es parlamenti választások eredményét a szabadságharcos szervezetek csalódással fogadták, és mind a szocialista párttal, mind a szabad demokratákkal szemben eléggé komoly fenntartásaik vannak. A szociál-liberális koalíció, különösen a benne helyet foglaló volt kommunisták és marxisták miatt, aligha számíthat megértésre és méltánylásra.

Magas István, a Világszövetség elnöke nemtetszésének adott hangot 1995 októberében, azzal kapcsolatban, hogy Horn Gyula miniszterelnök köszönetet mondott Svájc népének és vezetőinek a magyar menekültek 1945 és 1956 utáni befogadásáért. Magas István nyilatkozata szerint a svájciak kiérdemelték a magyarok háláját, de ezt nem tolmácsolhatja olyan személy, aki - legalábbis, ami 1956-ot illeti - részt vett magyarok tömeges menekülését okozó politikai cselekményekben.

A szabadságharcosokénál némileg erősebb volt a hajdani politikai foglyok közösségvállalása és összetartása. Igaz, jóval kevesebben voltak, mint az ötvenhatos forradalom minden rangú és rendű résztvevői. Nézeteltérések és érdekellentétek az ő körükben is keletkeztek, de ezek nem voltak oly élesek és látványosak, mint a szabadságharcosok torzalkodásai. Az emigrációban élők megalapították a *Volt Magyar Politikai Foglyok Szövetségét (VMPFSZ)*. A nyolcvanas évek közepén Helcz Tibor volt az elnöke és Bácskai H. Béla a titkára, Kővágó József, Budapest volt polgármestere pedig a díszelnöke. A Szövetség 1987-ben az Amerikai Magyarok Országos Szövetségével közös határozatot szövegezett meg. Ebben az 1988-as évet - Nagy Imrere és társaira emlékezve - a magyar szabadságharc mártírjai emlékévének nyilvánította és követelte, hogy a magyarországi hatóságok hozzák nyilvánosságra a kivégzések helyét és idejét, adják ki a meggyilkoltak földi maradványait a hozzátartozóknak.

A nyolcvanas évek közepéig a nyugati magyarok körében ismertté váltak az Egyesült Államokban élő Fehérváry István kutatási eredményei a magyarországi kommunista terror méreteiről, politikai perekről, bebörtönzésekről, kivégzésekről, áldozatokról. Két könyvét - "Börtönvilág Magyarországon" és "Szovjetvilág Magyarországon" - sokan olvasták, adatait a sajtó felhasználta. Fehérváry a rendszerváltozás után hazatért és a *Magyar Politikai Elítéltek Közössége* elnöke lett.

1989-től kezdődően Magyarországon is megindult a volt politikai foglyok megszervezése. Több kezdeményezés is történt ennek érdekében. A legnagyobb és legnépesebb szervezetté az 1989-ben alapított és Fónay Jenő által vezetett *Magyar Politikai Foglyok Szövetsége (POFOSZ)* vált.

A Nyugaton működő szövetség, miután tagjainak túlnyomó többsége nem költözött haza, változatlanul folytatta tevékenységét. Az 1992 novemberében tartott közgyűlésen Helcz Tibor kijelentette: "A VMPFSZ céljainak nagy-része teljesült". A Szövetség azonban "nem adhatja át a zászlót a hazaiaknak és emigrációs küldetése nem ért véget, mert sem a hazai magyarság, sem a volt politikai foglyok nem egységesek... Amíg Nyugaton nekünk egy politikai érdekvédelmi szervezetünk van, addig otthon négy politikai fogoly szövetség sokszor egymás ellen működik. Amíg otthon nincs egység, addig nem egyesülhetünk hazai rabtársainkkal."⁹³ Az előbb említett közgyűlésen újra választották az addigi elnököt, Helcz Tibort. Társelnök Bácskai H. Béla, főtitkár Filippi István, a tisztikar tagjai pedig Csaszókóczy Emil, Esztergár Pál, Lengyel Alfonz és Szóts Pál lettek.

Nem alakult ki összhang a recski kényszermunkatábor volt rabjait tömörítő Recski Szövetség külföldi és hazai tagozata között sem. A Sztáray Zoltán által alapított szövetségről már szó volt az Egyesült Államokban élő magyarok szervezetei között és arról is, hogy mi volt az egyenetlenség oka. Ellentétben az emigráción belüli civakodásokról és marakodásokról szóló hajdani hazai ábrázolásokkal, a nyugati magyarok nézeteltéréseit és ellentéteiket valamivel kíméletesebb formában intézték el, mint 1989 után a magyarországi politikai küzdelem sok résztvevője.

Az is bebizonyosodott, hogy a pártpolitikai elkötelezettség Magyarországon jóval súlyosabb károkat okozott, mint az emigrációban. Igaz viszont, hogy itt a tét is kisebb volt és a viták kimenetele nem vezethetett súlyosabb következményekhez.

b) Katonai emigráció

Az 1945 tavaszán Nyugatra települt fegyveres alakulatok Magyarországra vissza nem tért, az emigrációt választó tagjai megalapították a *Magyar Szabadság Mozgalmat*, 1948-ban pedig a *Magyar Harcosok Bajtársi Közösségét (MHBK)*. Az előbbi - amely az MHBK-tól eltérően nem kizárólag a volt katonákat tömörítette - a hatvanas években beszüntette működését, az utóbbi azonban napjainkban is létezik és tekintélyes számú tagsággal rendelkezik. E szervezetek nevezték magukat katonai emigrációnak. Az MHBK vezetői ma is használják ezt az elnevezést.

A világ- és az európai frontharcos szövetség tagjaként az MHBK nemzetközi háttérrel is rendelkezik és kapcsolatban áll más nyugati veteránszervezetekkel. Célja változatlanul a magyar katonai hagyományok és a bajtársi kapcsolatok ápolása. Tagjait, főleg a tiszteket, áthatották a két világháború közötti katonai nevelési elvek és eszmények. Erős volt bennük a hazafiasság, kötelességteljesítés, szolgálatvállalás, kommunistaellenes beállítottság és nemzeti öntudat. Ez, kivált némely vezetőben, olykor átcsapott nemzeti kizárólagossági, tekintélyelvi és a polgári személyekkel szembeni felsőbbrendűségi érzésekbe. Mint jó szervezők, tevékeny és munkabíró férfiak, több intézmény és egyesület sikeres működését mozdították elő. Az emigráns politikai színképnek legtöbbször a jobboldalán álltak.

Gondolkodásukat erősen befolyásolta, hogy minden bajok fő okát Trianonban látták és azt hitték, hogy a békediktátum igazságtalanságainak és káros következményeinek jóvátételével minden magyar nyomorúságnak vége szakad. A realitások iránt kevés megértést mutattak és nehezen értették meg, hogy a nyugati hatalmak politikáját az érdekek irányítják; Trianon végzetes tévedéseinek és hibáinak belátása, a kellő következtetések levonása szemmel láthatóan nem illett bele érdekeik körébe. Ezért maradt eredménytelen a volt magyar katonák hazafias felbuzdulásból tett minden tiltakozása és javaslata. Különösen idegen volt a határvitáktól és határmódosításoktól viszolygó világban annak nyilvános hangoztatása, hogy a problémák megoldása a Trianonban elvett területek visszaszolgáltatása.

Az MHBK-ban uralkodó szemléletre és hangulatra jellemző volt az 1992 június eleji párizsi incidens. A franciaországi főcsoport által rendezett magyar francia nyelvű Trianon-esten történészekon kívül meghívottként felszólalt Csurka István is. A történelmi határok visszaállításának kívánalmait érintve megjegyezte, hogy a hazai magyarság nem területek visszaszerzését helyezi előtérbe, hanem a lelkek visszaszerzését, a Kárpát-medencében élő magyarok közötti zavartalan érintkezés és együttműködés megteremtését. Ezt a hallgatóság nagy része megalkuvásnak és lemondásnak minősítve hangos nemtetszés nyilvánítással nyugtázta, az ülés elnöke pedig - a vendéggel szembeni megbocsájthatatlan udvariatlansággal - megvonta a szót az író-politikustól.⁹⁴

Az MHBK központja mindig ott volt ahol a vezetője lakott. Alapítóinak egyike és kétségtelenül legjelentősebb irányítója, Zakó András vezérőrnagy 1968-ban bekövetkezett halála után az Egyesült Államokban élő Mészöly Elemér vezérőrnagy, majd ennek 1980. júniusi halála után Duska László volt vk. százados került a Közösség élére. A központ Kanadába költözött. Az 1986-ban tartott vezetői értekezlet további négy évre megerősítette Duskát központi vezetői tisztségben. Ezt azonban már csak a következő évig láthatta el, mert 1987 októberében meghalt. Utóda Mártonfalvay Hugó lett és vele a központ ismét az Egyesült Államokba került.

A legtevékenyebb helyi csoportok Európában Párizsban, Roubaixban (észak-franciaországi csoport) és Münchenben; az Egyesült Államokban Clevelandben, Chicagóban és New Englandben; Kanadában Torontóban; Dél-Amerikában Buenos Airesben és Sáo Paulóban; Ausztráliában pedig Mel-bourneben és Adelaideben működtek. 1990-ben a központ 72 csoportot tartott nyilván; a tagok nagy része már civil volt és nem hajdani katona. Az országos főcsoportok közül az Egyesült Államok-beli és a franciaországi hallatott legtöbbet magáról.

Az MHBK tevékeny szerepet vállalt az 1990. júniusi párizsi magyar találkozó megrendezésében. Erről említés történt a franciaországi kolóniáról szóló részben. Az MHBK központi vezetője és más irányító személyiségei részvételével folyt értekezleten úgy döntöttek, hogy az új magyar államhatalomnak szakítania kell az emigrációval szemben korábban alkalmazott módszerekkel, az emigrációnak pedig lehetőségeihez képest segítenie kell az ország szellemi és politikai megújódását, valamint gazdasági felemelkedését.

Az 1994-ben mintegy 12.000 tagot számláló Közösség a rendszerváltozás óta arra törekedett, hogy az igazságtételt szorgalmazza, a rehabilitációk és kártérítések végrehajtását sürgesse, a visszarendeződéstől és a múlt maradványainak továbbélésétől óvjon. Tevékenységét nem terjesztette ki Magyarországra és megmaradt nyugati szervezetnek.

Az elmúlt tíz esztendő alatt mindjobban enyhült a polgári szervezetektől való elkülönülése és ezek is a korábnál készségesebben működtek együtt a volt katonákkal. Amilyen mértékben csökkent az MHBK katonai jellege és vált civil egyesületté, olyan mértékben kapott méltó szerepet a kolóniák életében és a közösségi megmozdulások rendezésében.

Az 1995. január 28-án Clevelandben Mártonfalvay Hugó elnökletével tartott vezetőségi értekezleten az MHBK a trianoni béke 75. évfordulójára tekintettel az 1995-ös esztendőt "Magyarország tragikus megcsonkítása évé"-nek nyilvánította. Arra szólította fel a szervezet csoportjait, tagságát, valamint a "nemzeti emigrációt", hogy kísérje kritikus figyelemmel a magyar kormánynak "az elszakított területek" irányában folytatott politikáját. Sürgette a magyar kormányt, hogy "vonja felelősségre a szovjet megszállás alatti atrocitások elkövetőit" és történjék meg az "egyforma elbírálása és jóvátétele az elmúlt fasiszta és kommunista rendszerekben gazdaságilag hátrányt szenvedett és politikailag meghurcolt polgároknak". Az MHBK központi vezetője felhatalmazást kapott, hogy "megbeszéléseket folytathat a magyar kormány által kiküldött képviselőkkel".⁹³

Az MHBK *Hadak Útján* című havi lapját 1987 nyaráig - szerkesztője, Darnóy . Pál haláláig - Münchenben adták ki. Szerkesztési politikája a szervezetet irányító elveket és gyakorlati megfontolásokat tükrözte. Nem volt azonban politikai lap, inkább hagyományőrzéssel, a hadtörténelemmel, főleg a 2. világháború eseményeivel és az MHBK szervezeti életével foglalkozott. Darnóy halála után egy ideig szünetelt a megjelenése. 1988 szeptemberében -40. évfolyamában - áttelepedett a kanadai Torontóba és felelős szerkesztője Borbás Károly lett. Felelős kiadóként az MHBK központi vezetője, Mártonfal-vay Hugó jegyezte a lapot, amely ekkor 3000 példányban jelent meg és a havi megjelenésről áttért a kéthavi megjelenésre. Gyakori szerzői közé tartozott az MHBK vezetőkön kívül Fáy István, Kostya Sándor, Nánay Endre, ' Nyitrai Gyula, Palásthy Rezső, Serényi István.

Külön szervezetük volt az emigrációban élő hajdani csendőröknek, a *Magyar Királyi Csendőr Bajtársi Közösség (MKCsBK)*, amelynek a hatvanas évek közepén a világban szétszórva majd negyven csoportja és csaknem másfélezer tagja volt. A csendőrség tárgyi emlékeit a torontói csendőrmúzeumban gyűjtötték össze és állították ki. A Közösség vezetője 1983-ban Kiss Gyula lett. Központja Kanadában működött. A tagok tájékoztatását a *Bajtársi Levél* című időszakos közlöny végezte és ez mozdította elő a kölcsönös kommunikációt. Negyvenhét éven át jelent meg. A nyolcvanas években az öregek elhalálózása következtében erősen visszaesett a tevékenység, gyérültek az összejövetelek, megszűntek a csoportok és a Bajtársi Levél is már csak évente kétszer jelent meg. 1994 októberében végül megszűnt. Utolsó szerkesztője Domokos Sándor volt. A Csendőr Közösség híreit azóta a *Hadak Útján* közli.

A hajdani budapesti Ludovika Akadémián végzett tisztek összefogására 1975 decemberében Münchenben megalakult a *Ludovika Akadémia Egyesület*. Az alapításban negyvenen vettek részt. Az első közgyűlést 1976 márciusában tartották, a törvényes bejegyzésre decemberben került sor. A volt ludovikások szervezetének első elnöke kisbarnaki Farkas Ferenc vezérezredes hajdani parancsnok lett. A müncheni Litteráti-Loótz Gyula közreműködésével megtörtént a volt ludovikások nyilvántartásba vétele és velük az összeköttetés kiépítése. Közben folyt az Akadémiával kapcsolatos írásos és tárgyi emlékek összegyűjtése is. Farkas Ferenc 1980-ban bekövetkezett halála után Radnóczy Antal volt vk. százados lett az Egyesület elnöke. 1983 szeptemberében az ausztriai Matt-seen rendezett világtalálkozón - amely egybeesett a Szent Korona emlékmű felavatásával - a mintegy háromszáz résztvevő között a ludovikásokon kívül más tisztképző intézetek volt növendékei is jelen voltak. A ludovikás egyesület elnöke Siegler Egon, a német Bundeswehr ny. vk. ezredese, egykori magyar főhadnagy lett. Arról is döntés született, hogy az írásos és tárgyi emlékek megőrzésére hét évre az ingolstadti Bayerisches Armeemuseumba kerüljenek.

A magyarországi rendszerváltozást követően a nyugati ludovikások érintkezésbe léptek hazai bajtársaikkal és felvették a kapcsolatot a Kéri Kálmán által vezetett *Honvéd Hagyományőrző Egyesülettel*. Kéri Kálmánnak és egy fiatal hadtörténésznek, Szakály Sándornak nagy része volt abban, hogy a külföldi ludovikások hamar bekapcsolódhattak a hazai katonai hagyományőrzésbe és a honvéd tisztképzés budapesti fellekvárát viszonylag gyorsan rehabilitálták.

1990 június végén a honvédelmi minisztérium, a hadtörténeti kutatás és a nyugati Ludovika Akadémia Egyesület képviselőinek jelenlétében már bemutatásra kerülhetett a "Volt egyszer egy Ludovika" című, a hajdani tisztképzést méltató film. 1991. augusztus végén 50. éves találkozójukat rendezték Budapesten - hazai és nyugati résztvevőkkel - az 1941-ben felavatott údovikás tisztek. Ebből az alkalomból emlékkönyvet is kiadtak. 1992 nyarán a Honvéd Hagyományörző Egyesület megrendezte Budapesten a Ludovikás világtalálkozót, amelyen szép számmal jelentek meg Nyugaton élő volt ludovikások is. A találkozón külföldről csaknem háromszázan vettek részt. Ebből az alkalomból visszatért a magyar fővárosba az a csapatzászló, amelyet 1901 májusában adományozott I. Ferenc József király a Honvéd Ludovika Akadémiának. E zászló a háború végén Németországba, majd kalandos utakon Dél-Amerikába került, végül 1986-tól Calgaryban őrizték. A világtalálkozón Mártonfalvy Hugó MHBK központi vezető adta át ünnepélyes keretek között Kéri Kálmánnak, majd ő a Honvéd Hagyományörző Egyesület nevében megőrzésre a Hadtörténeti Múzeumnak.

A katonai emigráció rövid, de adatokban gazdag történetét - beleszőve a Vitézi Rendét is - Radnóczy Antal írta meg; 1991-ben a Nemzetőr közölte hat folytatásban.

c) Lovagrendek

A legnépesebb, de a legfiatalabb a *Vitézi Rend*, amelyet 1962-ben vettek fel Edinburghban a nemzetközi lovagrendek családjába. Vannak, akik vitatják, hogy a nemzetközileg elismert "Knightly Order of Vitéz", vagyis a mai Vitézi Rend jogutódja annak a Vitézi Rendnek, amelyet Horthy Miklós kormányzó alapított. Horthy ugyanis állítólag nem kívánta az emigrációban a vitézek szervezését folytatni és a Rendet működtetni, mert - mint, bizonyos iratok szerint, 1952 szeptemberében Farkas Ferencnek és Zakó Andrásnak írta - "a vitézi alkalmasság vizsgálati szerveinek teljes hiányában ez nem lehetséges".⁹⁶ Az erről folyó vitában a Rend legalitásával kapcsolatos kérdés tisztázását megnehezítette, hogy a jogi természetű vizsgálódásokat - főleg Kubinyi Ferenc budapesti újságíró vádaskodásai révén - háttérbe szorították személyi ügyek. A tudományos kutatómunka feladata átcúszott a publicisztika területére.

A Vitézi Rend nemzetközileg elismert és a lovagrendek között nyilvántartott szervezet. E tekintetben másodrendű kérdés, hogy ugyanaz-e, mint amelyet Horthy Miklós életre hívott, vagy pedig más intézmény. Mai tagjait láthatóan nem foglalkoztatja különösebben a jogfolytonosság ügye, a létező Rendet a régi utódának tekintik, annál is inkább, mert a második világháború vége óta megszakítás nélkül működik. Az élén főkapitányként (újabbban a közbeszédben - mint általában a lovagrendek vezetőit - nagymesternek is nevezik) Habsburg József Árpád áll, akinek helyettese a Münchenben élő Radnóczy Antal. A világban szétszórta élő tagok és a különféle szakterületek ügyeinek intézését jelenleg tizenöt törzskapitány végzi.

A Vitézi Rend nyugati tevékenységét elevenebbé tette a nyolcvanas évek második felében megnyílt remény, hogy esetleg újból működhetik Magyarországon is. Ennek első jele egy 1987-es minisztertanácsi rendelet volt, amely alapján hatályukat vesztették a korábbi tiltó rendelkezések. Az 1989-ben elfogadott és az egyesülési szabadságot ígérő törvény szerint nem volt többé akadálya, hogy a vitézi szervezet újból működjen. 1991. augusztus 19-én egy nyugati rendi küldöttség, amelyet József Árpád királyi herceg vezetett, látogatást tett Göncz Árpád köztársasági elnöknél, aki megerősítette, hogy a Vitézi Rend folytathatja megszakadt magyarországi tevékenységét, most már mint a lovagrendek nemzetközi szervezetének magyar tagozata. Ez a tevékenység - mint Radnóczy Antal egy tanulmányában aláhúzza - "hazafias és karitatív nemzetszolgálat"-ból áll. A Rend "a szó nemes értelmében demokratikus szervezet, mert - mint írta - a közkatonából lett vitézt ugyanaz a cím és jog illeti meg, mint a főkapitányt; különös éberséget tanúsít a nemzetellenes és a magyarság érdekeit sértő felforgató elemekkel szemben, minden pártpolitikai elfogultság nélkül; nem a kiváltságosak rendje, az arisztokrácia helyett a 'meritokráciá-hoz', az érdemekre alapozott társadalom hordozóihoz tartozik, ahhoz a réteghez, amely a hontalanság keserves éveiben is megtartotta magyarságát"⁹⁷ Az 1991 szeptember elején Münchenben tartott hetvenedik közgyűlésen a Vitézi Szék - a Rend legfőbb testülete - elhatározta, hogy a *Vitézi Rend Magyarországi Tagozata* néven bejegyezteti magát Budapesten. A magyar fővárosban 1992 januárjában 39 tag részvételével tartott alakuló közgyűlés után a bejegyzési kérelem február elején jóváhagyást kapott és a Rendet társadalmi szervezetként nyilvántartásba vették.

Az imént említett müncheni ülés döntése alapján József Árpád királyi herceg vitézeket avatott, mégpedig az 1921-es első avatásra készült és Magyarországon őrzött díszkarddal. Megindult a vitézzé avatás Magyarországon is. Az első hazai avatásra 1992-ben Bicskén került sor. Az emigrációban főleg vitézek elsőszülött fiait, várományosokat avattak. Magyarországon is ezek alkották az avatottak túlnyomó többségét. Szegeden például 1994 szeptemberében négyszáz várományos kapta meg avatás révén a vitézi címet. Egy hírlapi cikk szerint 1994-ben már csaknem ezer tagja volt a Vitézi Rendnek. Külföldön mintegy ötszáz vitéz élt.⁹⁸ Mind a nyugati, mind a hazai tagozat elsőrendű kötelességének tartja a hazafias érzület elmélyítését, a katonai hagyományok ápolását, a bajtársi összetartozást, a Rend tárgyi emlékeinek megőrzését és a karitatív tevékenységet. Szoros kapcsolatra törekszik a Honvéd Hagyományörző Egyesülettel.

A két legrégebbi magyar lovagrend a Máltai és a Johannita. Mindkettőt feloszlatták Magyarországon 1945 májusában, de ezek tevékenységüket külföldön folytatták. A katolikus máltai és a protestáns johannita lovagok az emigrációban értékes társadalmi, kulturális és jótékonyági tevékenységet fejtettek ki, 1956-ban egyformán támogatták - anyagiakkal, elhelyezkedési segítséggel, tanáccsal - a Nyugatra áramló magyar menekülteket. "A Máltai és a Johannita lovagok között - mint az utóbbiak magyar tagozatának vezetője, a müncheni Fáy Gedeon írta - mind nemzetközi, mind magyar tekintetben szoros az együttműködés, nemcsak a karitatív tevékenység, hanem más közös érdekű vonatkozásokban is."⁹⁹

A Szuverén Máltai Lovagrend magyar tagozata, amely 1928 óta *Magyar Máltai Lovagok Szövetségének* nevezi magát, az emigrációban Rómában alakult újjá. Kezdetben 50 taggal rendelkezett, ez 1978-ig 136-ra nőtt. 1984-ben Magyarországon is újból megindultak a tagfelvételek. 1993-ban Magyarországon 31 lovagot tartottak nyilván (akik közül hatot 1993-ban avattak), az MMLSZ teljes taglétszáma ekkor 177 volt.¹⁰⁰ A szövetség élén 1969-től 1995-ig a Rómában élő Kállay Kristóf - Kállay Miklós volt miniszterelnök fia - állt. 1995 végén utódként az addigi alelnököt, O'sváth Györgyöt választották elnökké. Kállay a Szuverén Máltai Lovagrendnek a Szentszékhez akkreditált nagykövete is volt. Ezt a tisztségét azonban megtartotta a magyar tagozat éléről való távozása után is. Az MMLSZ székhelyét Rómából áthelyezték Budapestre, miután a máltaiak visszakapták régi központi házukat a budai Fortuna utcában. Az Egyesült Államokban, ahol szép számban élnek máltai lovagok, minden év június végén, a Rend patrónusa, Keresztelő Szent János napján, szentmisével és nagyszabású fogadással egybekötött ünnepséget rendeznek. A máltai lovagok gyakran láthatók díszes köpenyükben egyházi és világi ünnepségeken.

A Rend jelenleg 185 tagot tart nyilván. Kebelén belül működik a *Magyar Máltai Szeretetszolgálat*, amelynek karitatív munkája immár országosan ismert.

A johanniták - hivatalos nevükön *A Johannita Rend Magyarországi Tagozata* - a máltaiakéhoz hasonló tevékenységet fejtenek ki testvéri egyetértésben és az ökumene jegyében. Az 1951-ben Nyugaton újjáalakult magyar tagozat létszáma valamivel alacsonyabb, mint a Máltai Szövetségé. 1987-ben 102 tagot számlált. Ezek közül a legtöbb az Egyesült Államokban, Németországban, Kanadában és Svájcban élt. A kommandátornak nevezett vezető 1977-től Fáy Gedeon volt. 1990 novemberében Genfben Vermes Lászlót választották meg utódjául. Magyarországon 1978 óta Szilágyi Zoltán a johannita lovagok első embere, 1987-ben - első alkalommal az 1945-ös betiltás után - ott is megindultak az új tagfelvételek. A johannita lovagok történetét és adattárát, nagy kutatói és írói munkával Vajay Szabolcs készítette el és jelentette meg vaskos kötetben 1987-ben